

# 1512 - 1522 Algemene inleiding op inventarisnummers 1512 t/m 1522

- INLEIDING algemeen
- Inleiding 1 De strijd om de grenzen
- Inleiding 2 Het ontstaan der bedijkingen
- Inleiding 3 Waterkering en waterhuishouding
- Inleiding 4 Bestuur
- Inleiding 5 Archief en inventarisatie

## INLEIDING algemeen

**'DE OUDE ARCHIEVEN VAN HET WATERSCHAP 'DE STRIENE', TWEDE DEEL: 'NIERVAART' EN BIJ DIT WATERSCHAP GEDEPONEERDE ARCHIEVEN (1558-1959)**

door G.W.G. van Bree

Geïnteriseerd en uitgegeven in opdracht van het Hoogheemraadschap van de Brabantse Bandijk. Steenberg, 1971.

### INLEIDING

Met de oprichting van dit grote waterschap in 1946 werd definitief een tijdperk afgesloten van grote bestuurlijke versnippering in het waterschapswezen in het grondgebied van de gemeente Klundert ten westen van de Roodvaart of Haven van zevenbergen. Er zullen weinig streken in Noord-Brabant zijn aan te wijzen, waar de ontwikkeling van bedijkingen, dijk- en waterbeheersing en polderbestuur moeilijker lag dan juist hier. Niervaert nam in zich op vier bestaande waterschappen en enkele onbeheerde gebieden. Twee van de opgeheven waterschappen waren op hun beurt weer ontstaan uit een conglomeraat van gebieden en waterschapstaken, elk met een voorgeschiedenis van eeuwen, waarin het ook al niet had ontbroken aan samenwerking en samenvoegingen. Het geheel is zo ingewikkeld, dat het nodig is eerst een overzicht te geven van de tot stand gekomen bedijkingen en de gezamenlijke belangen van dijksbeheer en waterhuishouding alvorens de zaken van elk afzonderlijk te behandelen.

## Inleiding 1 De strijd om de grenzen

De tragische ondergang van het welvarende middeleeuwse handelspunt Niervaert voltrok zich in een vrij kort tijdsbestek na 1420. Tevoren was de plaats, hoewel niet van grote ouderdom, snel opgekomen uit de geconcentreerde bewoning bij het riviertje de Overdraghe. Moer- en zoutnering waren de voornaamste bestaansmiddelen. Graaf Floris V van Holland verleende in 1290 de bewoners van Niervaert dezelfde tolvrijdom als de lieden van Strijen. In 1296 werd de plaats (hier Overdraghe geheten) reeds als afzonderlijke parochie aangetroffen. Het riviertje de Overdraghe is reeds spoedig verzand. Voor het gerief van de scheepvaart groef men in de laatste decennien van de dertiende eeuw een nieuw kanaal, waarschijnlijk de Kerkvaart of Aalskreek, hoewel anderen (Tuinstra) opteren voor de Toekreek. In 1420 werd de nederzetting door een brand grotendeels verwoest. De Sint Elisabethsvloed van 1421 gaf de genadeslag aan de voorspoed, al ging de plaats nog niet geheel verloren. Enkele tientallen jaren later was het gebied echter zo goed als verlaten. De graaf van Holland stond in 1486 toe, dat misdadigers uit Niervaert in Geertruidenberg of Heusden opgesloten mochten worden. De bestuursorganisatie was al zo ver afgetakeld, dat zelfs de rechtspraak werd uitgehold. Wel bleef een functionaris van de heer gehandhaafd, die zich bediende van de weidse naam kastelein van Niervaert en die namens de heer de beheershandelingen op het praktisch verlaten gebied stelde en de inkomsten uit verpachtingen en visserijen inde. De periodiek overkomende vloedden hadden evenwel een aantrekkelijke bijwerking; de bodem werd in de loop der

jaren bedekt met een flinke laag vruchtbare zeelei, die spoedig de win- en hebzucht van de heer zelf en zijn bureu opwekte. De Graaf van Nassau als heer van Niervaart gaf op het einde van de 15<sup>e</sup> eeuw een eigen interpretatie van de overeenkomst uit 1458, waarbij het gemeenschappelijk gebleven gedeelte van het land van Breda tussen hem en de heer van Bergen werd verdeeld. Hij oordeelde, dat de aanwassen ten westen van zevenbergen, ten noorden van Gastel en ten zuiden van Niervaart aanslibbingen van zijn heerlijkheid Klundert of Niervaart waren. Vanzelfsprekend liet de heer van bergen dit niet zonder meer passeren. Met de verdelingsakte uit 1458 in de hand waande Bergen zich eigenaar van alle gebieden aldaar. Nassau's eis was duidelijk speculatief, maar het viel te proberen en het tegendeel moest nog bewezen worden. Indien Nassau kon overtuigen of tenminste geloofwaardig maken dat de oude monding van de rivier de Mark samenviel met de bestaande monding van de Dintel haalde hij en één klap het veelbelovende gorzengebied binnen. Zover ging de Grote Raad van Mechelen, die met het doen van uitspraak in het geschil was belast evenwel niet. Bij de beslissing speelde de moeilijk te definiëren grenslijnen van de uit 1486 daterende schenking door de aartshertogen Philips en Maximiliaan van de aanwassen zuiden van diens heerlijkheid Niervaart tot het diep lopende voorbij de nieuwen Bosch op de grens tussen Brabant en Holland en ten westen van het diep langs de grafelijkheid een geduchte rol. In 1510 kwam de Grote Raad tot een beslissing en wees Standdaarbuiten, Bloemendaal, Zomerland, de Meren, Heijningen en Fijnaart toe aan de heer van Bergen en Bouwensland en de Nieuwe Amer aan beide heren gezamenlijk. Onder Bloemendaal moeten wij hier waarschijnlijk een kleiner gebied verstaan dan het land, dat later de polder Bloemendaal omvat. Duidelijker wordt de toestand in 1520 bij de limietscheiding tussen Bergen en Nassau van het gemeenschappelijk gebleven gebied van Bouwensland en de Nieuwe Amer. Twee landmeters voltrokken de paalscheiding en legden tevens een primitieve, doch zeer illustratieve, kaart over. (Kaart 1)

De aan de heer van Bergen toegevalen gedeelten van Bouwensland en Nieuwe Amer zijn door hem kort nadien samen met het gors Standdaarbuiten in één dijke, het Oudland van Standdaarbuiten, gebracht. Het gedeelte, dat Nassau toekwam valt ongeveer samen met de latere polder Bloemendaal. Het resultaat van de geschillen was, dat Nassau als de heer van Klundert of Niervaart mijns inziens heel wat meer kreeg dan hem toekwam indien de grenzen van de oude jurisdictie Niervaart duidelijk hadden vastgestaan. Met zijn aanwinst van gedeelten van Bouwensland en de Nieuwe Amer deed de graaf een grote stap over de oude van de Mark, die vanouds de grens tussen Brabant en Holland en dus ook tussen de oude jurisdictie van het land van Breda en Niervaart vormde.

Als voorbeeld van de niet aflatende moed van Nassau om gebieden in te palmen kan een op 5 en 6 juli 1542 te Oudenbosch gehouden conferentie worden aangehaald. Na enig heen en weer geschrijf kwamen afgevaardigden van Nassau en Bergen daar bij elkaar. Het op de avond van de 4<sup>e</sup> juli vooraf genoten feestmaal verbeterde de stemming. Tijdens de eigenlijke onderhandelingen verklaarde Nassau dat Bergen wederrechtelijk een dam in de Valkenbergse Amer, die zij voor de Kromme Mark aanzagen, had gelegd. Dit was onjuist, want de Kromme Mark heette niet Amer maar Deurkreek. 'sMiddags voer men per Boot van Oudenbosch de kreken in. Via de Mooie Keene bereikte men een punt waar twee bakens stonden, waarschijnlijk op de grens tussen de latere Nieuwe Fijnaart en de Grote Polder van Niervaart. Iedere partij plaatste hier een baken bij. Weer ingescheept ging het via de Bottekreek verder tot in de "crop" van de Amer, daar waar de Vossenkreek en Kromme Mark begonnen. Hier werd een stenen paal gevonden, die in 1520 door de landmeter Jeronimus van den Dorpe was geslagen, Deze vondst bleek een pijnlijke verrassing voor Nassau, die het bestaan ervan steeds had geloofd. Men verliet de boot om vandaar op de eerder langs de Mooie Keene gestelde

bekens te raaien. Tot hier toe gaf Nassau zich gewonnen, doch bleef bestrijden, dat de paalscheiding dan verder via de Tonnekreek tot in het Botervliet (Hollands Diep) liep. Volgens Nassau liep de grens verder door de Nieuwe Amer tot in de Dintel, waarmee grote gedeelten van de gorzen Ruigenhil en Heijningen ingepalmd zouden zijn. Bergen verklaarde, dat op de uitmonding van de Tonnekreek ook een grenspaal moest staan. Die werd inderdaad gevonden, maar Nassau verklaarde (alles liep deze partij die dag mis), dat dit geen goede paal kon zijn omdat er slechts één wapen, dat van de markies van bergen op Zoom, opstond. Gedesillusionneerd, resp. verheugd, gingen Nassau en bergen uit elkaar. De tocht had in zoverre resultaat, dat Nassau veel behoedzamer ging optreden. Uit de verdere geschiedenis blijkt, dat Bergen zijn rechten onverkort staande heeft kunnen houden.

Met de oostelijk en zuidelijk aangrenzende heer van Zevenbergen werd ook menig appeltje over de grensafbakening geschild. Veel van de moeilijkheden liggen op het gebied bij Moerdijk, dat buiten de grens van het huidige waterschap De Striene ligt, zodat bespreking hiervan ons te ver zou voeren. In 1487 lagen de kastelein van Niervaart en de heer van Zevenbergen met elkaar overhoop over aanslibbingen bij de Nieuwendijk. De kastelein wilde het land zonder meer bij het onder Niervaart gelegen gors de Clundert rekenen. Die vlieger ging niet op; de heer van Zevenbergen werd in het ongestoorde bezit van zijn gebied de Nieuwendijk en de daarbij behorende aanwassen hersteld. Hoe onzeker de heren van Zevenbergen zich daar echter tegenover hun machtige buurman, de graaf van Nassau, voelden blijkt duidelijk uit de akte waarbij Jan de Ligne, graaf van AreMBERG, na het overlijden van zijn oom Cornelis heer van zevenbergen in 1560 diens heerlijkheid in bezit neemt, Omstandig wordt vermeld, dat, hoewel de inventarisatie van de leengoederen voor stadhouder en leenmannen van de grafelijke leenkamer van Holland reeds is geschied en het daarom onnodig is formeel bezit van alle onderdelen te nemen< het om gewichtige redenen gewenst voorkomt de gebieden met name op te sommen. Hieronder zijn met name begrepen de Nieuwendijk, de Zuidclundert en de Grote Zandberg. Bezieet men de grens tussen de huidige gemeenten Klundert en Zevenbergen, dan kan men zich de angst van de heer van Zevenbergen en het verlangen van de graaf van Nassau niet brutaalweg tienden te komen weghalen van Zevenbergs land. De rentmeester van de heer van zevenbergen liet meteen notariële verklaringen van het gebeurde opmaken om toch vooral sterk te staan als Nassau met aanspraken op het gebied naar voren kwam.

De grensscheiding tussen het gedeelte van Bouwensland en de Nieuwe Amer, dat de graaf van Nassau bezat, en de gebieden van de heerlijkheid Zevenbergen ten Oosten daarvan werd op 2 april 1546 op het kasteel van Zevenbergen vastgesteld. De door de graaf van Nassau te leggen nieuwe dijk (van Bloemendaalse polder) zou liggen op de grens van beider gebied.

Als nu de grote bedijkingswerkzaamheden in de komende decennia beginnen, zijn de meeste grenzen vastgesteld en door alle partijen aanvaard. Zonder vaste grenzen bestond er overigens voor de heren nauwelijks een fundament om het bedijkingswerk serieus ter hand te nemen. Men ging immers niet veel geld uitgeven voor een groot bedijkingswerk, waarvan later de buurman de vruchten kwam binnenhalen ! Indien wij het jaar 1546 als uitgangspunt nemen, dan bezat de graaf van Nassau onder zijn heerlijkheid van Niervaart het zeer grote gors de Clundert en de onbedijkte gedeelten van Bouwensland en Nieuwe Amer; de markies van Bergen op Zoom had zijn gors Standdaarbuiten met gedeelten van Bouwensland en de Nieuwe Amer reeds eerder in een grote bedijking gebracht, verder bezat hij ten westen van de Clundert het gors de Ruigenhil en ten zuidwesten het gors Fijnaart, waarvan in 1548 het grootste gedeelte door hem is bedijkt. De heer van Steenbergen bezat Zandberg, Nieuwendijk en het in 1527 van de heer van Bergen op Zoom cadeau gekregen Meerengebied. (Zie kaart 2).

## **Inleiding 2 Het ontstaan der bedijkingen**

### **a. De Klunderste dijkkring en de polders langs het Hollands Diep**

De bedijkingsactiviteiten begonnen in 1545. Het was de heer van Zevenbergen, die op de Zandberg en Nieuwendijk de spits afbeet. Het vorige jaar was op kosten van zevenbergen en Nassau samen de grenssloot Slegge opgediept. Zeker is, dat deze bedijking geen volkomen woest land omvatte, daar de heer van Zevenbergen er reeds een huis of hoeve bezat. In de Zandberg werd een weg in de lengterichting van de polder gelegd; de Nieuwendijk kreeg in 1548 sluisen van vier voet breedte. Men loosde daarmee waarschijnlijk op de Mooie Keene. In 1550 werd de nieuwe polder overstroomd. De sluis en de weg zijn evenwel niet geheel verloren gegaan. Over een herdijking werd niet meer gesproken. In het zuidwesten bedijkte de markies van Bergen op zoom in 1548 of 1549 zijn grote gors de Fijnaart. Hierbij was een flink stuk aan de noordzijde (de Kleine of Nieuwe Fijnaart) buiten de dijk gelaten. Het leggen van één grote dijkkring om alle bedijkbare gebieden ten noorden van de Mooie

Keene moet spoedig na de overstroming van Zandberg en Nieuwendijk in 1550 zijn opgekomen, wellicht speelde men reeds langer met die gedachte. Zandberg en Nieuwendijk waren eigenlijk niet groot genoeg om afzonderlijk met een volwaardige zeedijk te worden omgeven, temeer daar een bedijking van het gors de Clundert toch voor de deur stond en de eventuele westelijke zeedijk van Zandberg en Nieuwendijk dan spoedig een slaperdijk zou worden. Bij een bedijking van de Clundert was het economischer aan te sluiten op de bestaande dijk van de Oude Fijnaart in plaats van op de grens tussen het gebied van de markies van Bergen op Zoom en de heerlijkheid Niervaart om te buigen en de Nieuwe of Kleine Fijnaart als gors te laten voortbestaan. Voor de markies was het voordeel van tot de Oude Fijnaart doorgetrokken dijken evident. De oude Fijnaart met zijn grote markgrafelijke domeingoederen zou beter tegen waterfloeden worden beschermd en de Nieuwe of Kleine Fijnaart was als polder rendabeler te maken dan als gorsgebied. Met de markies wist de prins van Oranje op 12 januari 1556 overeenstemming over de doortrekking te bereiken. De heer van Zevenbergen had zijn gronden in de Zandberg en Nieuwendijk inmiddels grotendeels aan particulieren verkocht. Ook met deze heren over een gezamenlijke bedijking tot een accordé worden gekomen. Na grote sommen geld te hebben geleend kon het eigenlijke bedijkingswerk in 1558 worden aangevat. Vooraf werd een contract tussen alle partijen opgesteld, waarbij iedere rechten en plichten nauwkeurig werden afgebakend. Ten onrechte wordt dit contract beschouwd als de uitgiftebrief van de zgn. Vier Polders. Zuiver beschouwd is het niet meer dan een regeling van het dijksbeheer over een conglomeraat van gebieden. Hoe het werk verliep is vrijwel onbekend. De dijkprijs voor de westelijke dijken mocht met goedvinden van de markies van Bergen op Zoom gestoken worden langs de Tonnekreek, evenals de dijkzoden. Er mocht echter niet zoveel worden weggestoken, dat Bergen zelf te kort zou komen voor zijn dijksgedeelte langs de Nieuwe of Kleine Fijnaart. Michiel Piggen, griffier van de Nassausche Domeinraad, verklaarde namens zijn heer, dat men zich aan de voorwaarden zou houden en aan de pachter van het gors de Ruigenhil een billijke schadevergoeding zou uitkeren. Het gedeelte gors bij de uitmonding van de Tonnekreek in het Hollands Diep moest onaangetast blijven, daar de markies van Bergen hier de dijk van zijn te bedijken polder de Ruigenhil op de Klundertse dijkkring wilde doen aansluiten. Andries Vierlingh spreekt in zijn Tractaet van Dijckagie alleen over de lastige afdamming van de Bottekreek en het daarbij plaatsgevonden ongeluk. Het was een formidabel karwei, bemoeilijkt door de afsluiting van diepe krekken. Nadat het tot een goed einde was gebracht verrees er in de jonge polder een nieuw dorp aan beide zijden van de dam in de Bottekreek. In 1561 kon de prins van Oranje aan Philips II berichten, dat hij het in de Sint Elisabethsvloed ondergelopen land weer had bedijkt, zodat zich reeds enige gezinnen hadden gevestigd. De koning verleende op zijn beurt voor de nieuwe inwoners bevestiging van de middeleeuwse tolvrijdommen. Op een kaart van circa 1568 prijkt in het dorp reeds een molen en kerk met enige huizen. Een aan de overzijde van de Mooie Keene gelegde veerdam zorgde via een veer voor de communicatie met het eerder bedijkte Bloemendaal en Standdaarbuiten. Waarschijnlijk is het dorp iets westelijker dan de plaats van de oude nederzetting Niervaart gesticht. Spoedig raakte ook de naam Niervaart voor het dorp in onbruik en kwam Klundert algemeen in zwang. Niervaart bleef wel bestaan als een naam voor het gehele rechtsgebied en de heerlijkheid. Na 1583 is het dorp wegens zijn strategische ligging ten opzichte van Brabant en Holland omwald; de vestingwerken zijn in 1597 verder uitgebreid. Sindsdien bezit Klundert een klein-stedelijk karakter. Grote Polder van Niervaart of Klundert, het voornaaste bestanddeel van de vier binnen de dijkkring besloten gebieden, was in 1624 verdeeld over 45 kavels, die evenwel meer percelen bevatten dan het aantal kavels. De grootte der kavels is zeer verschillend, een vaste lijn is er niet of nauwelijks in te ontdekken. Een kaart van 1617 toont ons in de Grote Polder een kleine 20 duidelijk te onderscheiden boerenbedrijven met een aantal kleinere huizen, waarschijnlijk landerbedijerswoningen. Zandberg en Nieuwendijk telden ongeveer 8 grotere boerderijen.

#### Kwistgeld

De gorzen ten noorden van de Klundertse zeedijk, aansluitend aan het Hollands Diep, werden in 1776 op kosten van de Domeinraad v.d. prins van Oranje met een zomerkade omgeven. Gedeelten van deze gorzen waren daarvoor in gebruik bij de Grote Polder van Niervaart, die er uitgebreide griendhoutpercelen deed aanleggen en exploiteren. Opgemerkt moet worden, dat de gorzen in 1610 heel wat groter waren dan later. In het betreffende jaar telden de aanwassen ten noorden van de schans een oppervlakte van 130 bunders, in de 19<sup>e</sup> eeuw wordt een oppervlakte van 96 hectaren vermeld. Een eigen bestuur heeft het poldertje nooit gekend; de rentmeester der domeinen te Klundert voerde namens de Domeinraad, later het bestuur der Domeinen, het beheer. De gronden werden meest voor beweiding verbracht. Als uitwatering bezat de polder twee stenen sluisjes, die het overtollige water rechtstreeks op het Hollands Diep loosden. bij de oprichting van Niervaart is ook dit, voorheen niet onder waterschapsverband te beheerde, gebied binnen reglementsgebied getrokken.

## b. De polders ten westen en noorden van de Roodevaart en Mooie Keene

Na de inpolderingen van het oude Meerengebied ten westen van de stad Zevenbergen was nog geen aaneengesloten land tussen die stad en Klundert tot stand gekomen.

De brede stroom van de Mooie Keene of Roovaert vormde voor de communicatie nog een geduchte hinderpaal. Na de definitieve bedijking van Zandberg en Nieuwendijk in 1558 schijnen de aanwassen tussen die twee polders en Mooie Keene snel te zijn opgekomen. Waarschijnlijk is de aanwas met spekdammen en hoofden kunstmatig bevorderd. In het voorjaar van 1564 nam Gerard Grammaye van zijn broer Jacob, de graaf van Hoogstraten en Eleonora de Montmorency grote bedragen aan geld op, die dienden voor betaling van de aangekochte gronden en bedijking tot 12 voet hoogte van al zijn gorzen en aanwassen onder Zevenbergen binnen twee jaar.

Grammaye bleek hiermee echter te hoog te grijpen. In 1565 kwam men niet verder dan zomerdijken rond het gebied de Nieuwe Nieuwendijk. De Gastelse kaart geeft het poldertje aan als "de nieuw bedijcken polder van Grammaye anno 65". Eerst in 1632 of 1633 is de zomerkade verhoogd en verzaard tot een volwassen zeedijk. Bij deze werkzaamheden ontstond een geschil over het steken van grond op het gebied van de prins van Oranje buitendijks.

De polder heette in 1570 de Nieuwe Nieuwendijk, in 1580 de Kleine Nieuwendijk of Verloren Cost en in 1636 en later Landeke van Hoogstraten. De laatste naam duidt er op, dat Grammaye zijn eigendommen niet geheel in één hand heeft kunnen houden. Reeds in 1586 is de gravin van Hoogstraten eigenaresse van het poldertje. Ook zij heeft het niet kunnen bolwerken en het later in pand moeten geven aan Marguerete van Mechelen, weduwe van Philips van Steellandt, heer van Grijsort en drossaard van Buren. Het was deze Marguereta, die last gaf tot de dijkwerken van 1632 of 1633.

In 1582 verkocht de prins van Oranje aan mr. Jan Basius 22 bunders land, strekkende van de Slegge, inclusief de dijk ter plaatse en het voorland buitendijksgelegen. De 22 bunders vormen in wezen het westelijk gedeelte van het Landeke van Hoogstraten. Dit voorland is later met een kleine zomerkade omgeven en Basiuslandeke genoemd. In 1632, tesamen met dat Landeke, is de kade verhoogd en verzaard tot een volwaardige zeedijk. Voor de betaling werd een fikse omslag van 232 Ponden per bunder geheven over de eigenaren van het 25 bunder en 150 grote "landeken". Het gebied, hoewel waterstaatkundig één geheel met het Landeke van Hoogstraten draagt de afzonderlijke betiteling "Basiuslandeke". Van de tussen Zandberg en Nieuwendijk oerzijds en de Roodevaart of Haven van Zevenbergen anderzijds opgekomen aanwassen neemt de Lozekaatspolder of Boerkengors een die reeds 57 1/2 bunder groot waren. Van de voorgenomen bewinterdijking is in strijd met de bestaande overeenkomsten niets terecht gekomen. Op de kaart van Jan Symonsz uit 1587 blijkt nog niets van bedijkingsactiviteiten. Een kaart van 1607 geeft echter een onregelmatige vorm en het voorkomen van enkele weeltjes vermoeden, dat de storm hier danig heeft huisgehouden. Het gebied is na Grammaye grotendeels in handen van de gravin van Hoogstraten gekomen. Van de 94 bunders buitengors buiten het Landeke van Hoogstraten bezat de prins van Oranje in 1610 slechts 17 en 29 bunders. In het gorzengebied lag een afzonderlijk territoir, waarheen schepenen en secretaris van Niervaert in 1608 zich op verzoek van de kastelein en rentmeester van Niervaert begaven om ter plaatse liggend hooi te taxeren op het land in gebruik zijnde bij Cornelis Anthonis Boertgen. Ik vermoed, dat deze pachter's naam is overgegaan op het land, dat in 1632 of 1633 afzonderlijk met een zomerdijkje is bekaad. Er bestonden toen dus twee kaden; die met een onregelmatige vorm en met de weeltjes rond het gehele gors en de binnenkade om het land van Boertgen, dat in 1617 Boerkensgors wordt genoemd. Het land tussen de kadijk van het gehele gors en de Roodevaart werd overigens al in 1615 voor de landbouw gebruikt, zodat men kan aannemen, dat dit zeker mogelijk was op de bekaade gorzen.

Eerst in 1711 kreeg Pieter Losekaat van de prins van Oranje als heer van Niervaert verlof om de gorzen langs de Roodevaart definitief te bedijken. De oude kadijk van het Boerkensgors is waarschijnlijk bij deze gelegenheid geslecht. In de 19<sup>e</sup> eeuw de Lozekaatspolder of Boerkensgors 86 hectaren land.

## c. Bloemendaal en de polders ten oosten en zuiden van de Mooie Keene

### Bloemendaal

Op 2 april 1546 werd op het kasteel van Zevenbergen tussen de prins van Oranje en Cornelis heer van Zevenbergen een overeenkomst gesloten over de door de prins te bedijken gedeelten van de gorzen Bouwensland, Bloemendaal en Nieuwe Amer. De dijk zou liggen op de grens van beider gebied. Op het gebied van de heer van Zevenbergen mocht over een breedte van drie roeden dijkaarde worden gestoken. Hoewel niet geheel vaststaande mag toch worden aangenomen, dat de

prins inderdaad in hetzelfde jaar de gebieden heeft bedijkt. Jammer genoeg ontbreken ons de verdere gegevens. Uit kaarten kan een overzicht van de eerste jaren van de nieuwe polder, Bloemendaal geheten, worden verkregen. De dijk sloot in het zuidwesten aan op de bestaande dijk van (het Oudland van) Standdaarbuiten. Aangenomen mag worden, dat het leggen van de dijk niet zonder moeite is geschied, daar een kaart van ca. 1555 nog de tracés laat zien van verschillende afgedamde oude krekken. Met name is de zgn. "Laeykreek" genoemd. Een van de krekken stroomde uit in de rivier de Mark, juist ten oosten van het oostelijk eindpunt van de dijk van Standdaarbuiten. De sluis van de polder, die op de Mark uitwaterde, werd iets oostelijker gelegd en door een nieuw gegraven sluisvliet in verbinding met de oude krekken gebracht. De kade van de buitensluisvliet diende tevens als veerdam voor het zgn. Bloemendaalse veer over de rivier Mark en Dintel. Een tweede sluis werd tijdens of kort na de bedijking in de noordwestelijke dijk van de polder gelegd; deze sluis loosde op de Mooie Keene.

Hoewel later de gehele Bloemendaalse polder domeingebied van de prinsen van Oranje was, is dit niet steeds het geval geweest. Henrick van Wiltperch, kapitein van het kasteel van Breda, werd in 1558 door Willem van Oranje begiftigd met 17 bunders land in deze polder. Het gehele gebied was voordeeld in 55 grondkavels.

### De Ketel

Op de Gastelse kaart van omstreeks 1565 blijkt ten noorden van de nieuwe Bloemendaalse polder het gebied de Ketel reeds met zomerkaden te zijn omgeven. Wanneer dit is geschied blijft vooralsnog onduidelijk, zeker evenwel na 1555, want op een kaart uit dat jaar is het gebied nog onbedijkt getekend. De vermelding op de Gastelse kaart is wel juist, want in maart 1576 worden herstellingen van stormschaden uitgevoerd. zomerdijk begon aan de Slikdijk (Dikkedijk onder Zevenbergen) en liep noordwestwaarts door de oude Markbeddingen tot op de Bloemendaalsedijk. Het poldertje is ongeveer 50 hectaren groot.

### Kleine Noord- of Slikpolder en de Plaat

Langs de rivier de Mooie Keene zetten zich na de bedijking van de Noord-polder onder Zevenbergen spoedig en brede strook aanwassen af. Hier werd later de Kleine Noord- of Slikpolder bedijkt. De Plaat (of Plate) draagt zijn naam heel toepasselijk. Het was een begroesde en ruige plaat in de nog zeer brede rivier de Mooie Keene, die na de afsluiting van de oude Markbeddingen bij de bedijking van de Ketelpolder snel moet zijn opgekomen.

Tussen de bedijkte Ketelpolder en de Plaat stroomde de gedeeltelijk kunstmatig verbeterde Ketelkreek, onderdeel van de veerverbinding tussen Oudenbosch op Dordrecht. Deze veerverbinding tussen Oudenbosch op Dordrecht. Deze veerverbinding vormde één van de belangrijkste communicatiemiddelen van Brabant en de overige zuidelijke gewesten met Dordrecht en andere Hollandse steden. Een kaart van omstreeks 1568 plaatst naast de Ketelkreek, op de zijde van de Ketelpolder, een gerechtsplaats met galg, waarschijnlijk voor de justitie van Zevenbergen. Reizigers op de genoemde veerdienst konden zo nu en dan tastbaar het als afschrikwekkend gestelde voorbeeld van een opgeknoopte misdadiger aanschouwen. De plaat viel onder twee jurisdicties; het zuiden en westen behoorde onder Klundert, het noorden en oosten onder Zevenbergen. In de Zevenbergse rentmeestersrekening van 1590 lijkt het gebied, dat Nieuwe Slijck wordt genoemd en ruim 136 bunders groot zou zijn. Op de kaart van de gezworen landmeter Jan Symons-zoon uit 1590 lijkt het gebied al min of meer bekadikt te zijn, doch men kan evengoed aannemen, dat de lijnen op de gorzen de grenzen van begroesd en slijkgebieden aangeven. Bij overeenkomst van 20 juli 1613 verkocht de heer van Zevenbergen, die krachtens bezit van het aanwasregaal eigenaar van de nieuwe Luchten burch, gemachtigden van een Hollands consortium. Bij de verkoop had de graaf van AreMBERG, heer van Zevenbergen, zijn tiendrechten op het nieuwe land laten vallen, doch hiervoor in de plaats een flinke grondcijns van 4 ponden artois per bunder gesteld. Men begrijpe wel, dat dit consortium van de heer van Zevenbergen kocht de aanwassen vast tegen de Slikdijk en het Zevenbergse gedeelte van het eilandje de Plaat in de rivier de Mooie Keene. Met deze gebieden in het hand was nauwelijks een lonende bedijking te maken; men moest tot overeenstemming zien te geraken met de eigenaar van het Klundertse gedeelte van de Plaat en het smalle gorsgebied buiten de Ketelpolder en Lokkerspolder, in casu prins Maurits als heer van Niervaart. Dit geschiedde bij overeenkomst die door de prins en het consortium op 15 maart 1614 werd getekend. Volgens dit stuk, dat tevens als dijkbrief dienst deed, kwam de dijk te liggen "beginnend omtrent den hoeck van den grooten zeedijk ten westen van de schanse van Norddam (de Slik- of Dikkedijk), zuytwaerts lanckx het diep van de Kene" tot aan de dijk van de Lokkerspolder. De eigenaar van de Lokkerspolder (ook al

prins Maurits) trok dit gedeelte op eigen kosten door. Als grensscheiding tussen Zevenbergen en Klundert werd een scheisloot gegraven. De sluis zou liggen op Zevenbergs gebied en tevens dienst doen voor de Ketel- en Lokerspolder. Volgens het met de heer van Zevenbergen gesloten contract was het consortium verplicht in de zomer van 1615 een aanvang te maken met het leggen van een goede winterdijk; dit geschiedde: reeds in december 1614 was men met de voorbereidingen bezig; begin 1616 werd het werk opgeleverd. De dijk besloeg een lengte van ongeveer 1100 putse roeden ( $\pm 4 \frac{1}{2}$  km.) en liep over de Ketelkreek (2x) en over de Kleinere "Canaelkreek".

Prins Maurits was in de polder voor ruim 30 bunders gegoed, de overige ingelanden bezaten samen ruim 96 bunders. Deze overige ingelanden waren: de auditeur Hugo van Luchtenburch, de raad en rekenmeester van Noord Holland Jonathan van Luchtenburch, rekenmeester mr. Bernard van Cromvliet, majoor Cornelis Vaillant, de erfgenamen van Nicolaas van Waert, Adriaen Wielandt c.s., Pieter Halling, Leonart Lamain, en de dijkgraaf Adriaen de Vogel van Spreeuwesteijn. De gebroeders Luchtenburch en mr. Van Cromvliet waren onder de ingelanden het meest gegoed. Reeds in een memorie van de betaalde kooppennningen wordt het nieuwe gebied aangeduid als de "Slijck ofte Noortpolder", hoewel de penningmeester tot ca. 1670 op zijn rekening trouw spreekt van de "Cleyne Noortpolder" of de "Nieuwen Noortpolder". Na 1670 wordt het "Nieuwe Noort ofte Slickpolder" en nog later "Kleine Noort of Slikpolder". een nieuwe wateringssluis werd in de dijk gelegd, ongeveer waar de oostelijke uitmonding van de Ketelkreek in de Mooie Keene viel. Een nieuw stukje binnen- en buitensluisvliet maakte het mogelijk op de Mooie Keene te lozen.

### Lokerspolder

In oktober 1590 vervaardigde de landmeter Symon Janss op verzoek van de curatoren v.d. boedel van wijlen prins Willem van Oranje een kaart van het gorzengebied een beide zijden van de veerdam, die de polder Bloemendaal met de stad Klundert verbond. De curatoren stond blijkbaar een grote bedijking voor ogen, want op de kaart is de plaats van de leggen dijk al aangegeven. Volgens de meting van Symon Janss besloeg het land 122 bunders oppervlakte. Dit project is om onbekende redenen niet uitgevoerd. Waarschijnlijk is vrij spoedig daarna door Merten de Loeckere, al of niet voor rekening van prins Maurits, een gorzengebied van 40 bunders bedijkt, gelegen tussen: west de veerdam van het Bloemendaalse veer op Klundert, noord de rivier de Mooie Keene, oost de gorzen van de Plaat en de Ketelkreek en zuid de dijken van Bloemendaal en Ketelpolder. Deze bedijking is reeds voor 1613 tot stand gekomen, daar immers bij de dijkbrief van de Kleine Noord- of Slikpolder wordt gesproken over de dijk van de Lokerspolder.

### Westpolder

Deze polder, ongeveer 54 hectaren groot, is in de zomer van 1609 door Noël du Bois, wachtmeester der stad Klundert, bekadikt met verlob van de prins van Oranje. Het gebied was aldus begrensd: oost de reeds bestaande veerdam van het Bloemendaalse veer, noord de Mooie Keene, west een gorzengebied en zuid de Bloemendaalse zeedijk. Waarschijnlijk is bij deze bedijking het systeem toegepast waarbij de bedijker de grond niet kocht, doch wel op zijn kosten de dijk en de sluis legde. Na een vastgesteld aantal jaren verviel de gehele polder dan aan de grondheer, in dit geval dus de prins van Oranje.

### Manciapolder

Met name is dit systeem toegepast bij het Klundertse gedeelte van de Manciapolder. Op 5 september 1609 reestreeerde dezelfde Noël du Bois bij de Nassausche Domeinraad, dat er na de bedijking van Westpolder nog een gedeelte gors was overgeschoten aan weerszijden van de Scherekreek, strekkende van de buitensluisvliet van de Bloemendaalse polder tot aan de grens met Standdaarbuiten, naast de bekadikte gorzen van Schuddebeurs. Rentmeester van Niervaart wilde dit gorsgebied onder zijn gewone jaarlijkse grondverpachtingen brengen. Du Bois zag gaarne, dat hem deze gorzen zouden worden vergund om te bekadijken. De Domeinraad stond hem toe de ca. 20 bunders voor 14 jaren "gratis" te gebruiken onder verplichting van het leggen van een kadedijk tegen een recognitie van 60 Ponden per jaar.

In 1623 zou alles dan weer aan de prins van Oranje toevallen. De bewuste kadijk is op kosten van Du Bois in 1612 gelegd. Het poldertje is Manciapolder genoemd omdat het een waterstaatkundige eenheid vormde met de in 1613 bedijkte grotere Mancia Winterpolder onder Standdaarbuiten. aan de Mancia Winterpolder gaat gedeeltelijk een ander poldertje, de Schuddebeurs, aan vooraf, dat wij

echter zullen behandelen bij de geschiedenis van het waterschap Nieuwland of Mancia Winterpolder, dat tot 1958 een afzonderlijk bestuur heeft bezeten.

#### Poldertje bij Noorddam

Op een kaart uit 1615 van de gezworen landmeter Abraham Meulewerf, prijkt juist ten noorden van het fort Noorddam, ingeklemd tussen de Mooie Keene en de oude en de nieuwe uitmonding van de Zevenbergse Haven een zeer klein bekadikt poldertje, genaamd: "het gorsseken bij den luytenant Slachmulder bedijkt". Dit poldertje komt op een kaart van 1613 nog niet voor. De bekadijking moet in de tussenliggende jaren zijn geschied. Het is een miniem gebiedje, hoogstens 5 bunders groot, gelegen onder de jurisdictie van Niervaart. De kadijk is nu al lang verdwenen; sedert de bouw van sluizen, die de Zevenbergse Haven tot een binnenkanaal maakten, zijn de kaden overbodig geworden. Het is nu opgenomen onder de zgn. Keense gorzen, buitendijkse landen aan weerszijden van de tot een sloot ingeschrompelde rivier de Mooie Keene.

## Inleiding 3 Waterkering en waterhuishouding

### Waterkering

De Bescherming tegen het buitwater vormt één van de belangrijkste teken van ieder waterschapsbestuur. De Klundertse polders hebben hier steeds een bijzonder oog voor gehad. Vooral de gebieden in de Klundertse dijkkring lagen gevaarlijk open voor de watermassa's, die met noordwesten winden het Hollands Diep werden ingestouwd. Het zuidelijker gelegen Bloemendaal en de latere aandijkingen daar lagen bestrekkelijk beschut.

Het beheer over de waterkeringen werd door iedere polder afzonderlijk gevoerd, met uitzondering van de gebieden in de Klundertse dijkkring, waar het bestuur van Vier Polders (eerder dijkgraaf en gezworenen van niervaart) als zodanig optrad. Waarschijnlijk zijn de onderhoudskosten van de Klundertse dijkkring toch niet gemeenschappelijk over het gehele gebied omgeslagen. Ieder onderdeel droeg de kosten voor zijn eigen vak. Dit blijkt o.a. uit de verhogingen en verzwaren die in 1682, 1704 en 1721 op kosten van Zandberg aan de dijk ter plaatse werden gedaan. Voorlopig zijn de juiste begrenzingen van competenties in de 16<sup>e</sup> en 17<sup>e</sup> eeuw inzake het dijksbeheer en de kostenverdeling, door het schaarse bronnenmateriaal nog verre van duidelijk. In 1569 besloten de ingelanden van de Klundertse dijkkring om de zeedijk bij Zandberg te versterken. Wie voor de kosten opdraaide blijkt niet. Waarschijnlijk moeten wij het college van dijkgraaf en gezworenen van Niervaart, later Vier Polders, genaamd, zien als toezichhoudende instantie, die de onderliggende polders wees op zwakke plekken en verzocht tot het nemen van maatregelen. Eigen gezag uitvoeren van werken werd zoveel mogelijk vermeden. De Klundertse dijkkring is bij de stormvloed van 1682 bij het contreschep van het fort Hollandia doorgebroken.

Voor de herstellkosten verstrekten de Staten van Holland een subsidie van 1600 pond, die tevens moest dienen voor herstel van de sluis aldaar. De ingelanden van Zandberg kochten in dit jaar een perceel grond aan in het langgelegen Basiuslandke voor het halen van dijkkaarde. De Grote Polder van Niervaart had de onderhoudsplicht op de buitendammen en hoofden bij de haven te Noordschans, enkele kadedijken en de veerdam naar het Roodevaartseveer. Het Landke van Hoogstraten voerde een eigen beheer.

In 1586 werd het verhogen en verzwaren van deze dijk door de dijkgraaf van Niervaart, als gemachtigde van de rentmeester der vrouwe van Hoogstraten, in het bijzijn van de gezworenen van Niervaart, aanbesteed. Het dijkcollege bleef er derhalve formeel niet onkundig van. Een grondige verbetering is het overigens niet geweest, want in 1606 klagen pachters van gronden in dit poldertje, dat het gebied vele jaren is ingevloed en nog dagelijks "in perikel" ligt, zodat zij weinig kunnen oogsten.

Bloemendaal lag zoals gezegd reeds vrij spoedig tegen de ergste watervloeden beschut. In de laatste decennie van de 16<sup>e</sup> eeuw en eerste decennie van de 17<sup>e</sup> eeuw moesten evenwel nog voorzieningen aan de dijken worden getroffen. Met rijswerken, hoofden en dammen moest het water worden gekeerd. In 1576/77 werd de dijk verzaard. Moeilijker hadden het de voorliggende poldertjes. In 1576/77 moest een groot gat in de dijk van de Ketelpolder worden gedicht en de dijk aanmerkelijk worden verzaard. In 1610 moesten de ingelanden weer diep in de beurs tasten voor het dichtmaken van een vloed- en een grondgat in de Keteldijk. Het polderbestuur van Bloemendaal, als medebelanghebbende, hield een oogje in het zeil of het goed werd uitgevoerd. Dit blijkt o.a. uit de aanbesteding van het herstel der zeebraken aan de Ketelpolderdijk in 1610, 1611 en 1613, die

geschiedde ten overstaan van dijkgraaf en gezworenen van Bloemendaal.

Op de vroege morgen van 1 februari 1953 sloegen door het overlopende water en de golfslag een tiendaal doorbraken in de zeedijk langs het Hollands Diep. Eén doorbraak was zelfs 350 meter lang. Het gebied binnen de dijkkring stroomde snel vol tot wel 3 meter boven het maaiveld. Vandaar uit stroomden de watermassa's via dijkdoorbraken in de zuidelijke dijk over de Keense gorzen, Lokkerspolder, enz.. Slechts Manciapolder en Bloemendaal konden met moeite drooggehouden worden. In het oosten stroomden de Losekaatspolder en Landeke van Hoogstraten onder. De inslaatsluis van het Landeke werd geheel weggeslagen. De gemalen te Noordschans en Roodevaart werden beschadigd en kwamen eerst resp. op 28 februari en 7 maart in bedrijf. Als enige bleef werken het gemaal in de drooggebleven Bloemendaalsepolder aan de Markdijk. Voor de lozing was men goeddeels aangewezen op de nog aanwezige oude sluisen en bijgeplaatste noodgemalen. Als laatste was het gebied binnen de dijkkring op 19 maart 1953 weer droog. Het herstel van de waterkeringen was op 24 november 1954 geheel voltooid en had een uitgave geveerd van 1.542.000 gulden. De leiding van het herstelwerk werd gevoerd door het bestuur van het waterschap Niervaart.

## Waterhuishouding

### In de Klunderste dijkkring

Het bedijkingscontract van 1558 bevat geen bindende regels over de waterhuishouding in de onderdelen van de dijkkring. Hoe de waterstand geregeld werd is niet met zekerheid te zeggen door het ontbreken van archiefgegevens. Een kaart uit 1587 van de landmeter Jan Symons vertoont drie uitwateringsluizen, alle loezend op de Mooie Keene: één voor de Grote Polder, die spuide op de haven in het hart van het stadje Klundert; één voor Zandberg en Nieuwendijk, daar waar de waterloop de Slegge op de dijk liep; één voor de Nieuwe Fijnaart bij de samenkomst van Scheiree en dijk. De geleidelijk merkbare verzanding van de Mooie Keene noopte tot nadere voorzieningen. Omstreeks 1620 werd een hulpsluis bij Noordschans in gebruik genomen. De Nieuwe Fijnaart moest al in 1593 een nieuwe sluis op de Mooie Keene leggen. In 1613 werd in de stad een nieuwe sluis gelegd van 12 voet wijde. Geleidelijk oriënteerde men zich voor de uitwatering noodgedwongen meer naar het noorden, al bleven de sluisen op de Mooie Keene nog lang gehandhaafd. De Vestinggrachten en de Bottekreek waren geschikte boezems voor de sluis bij de haven in Klundert. Sommige landerijen stonden in open verbinding met deze boezem, anderen deden dit via afzonderlijke sluisjes in de polder. In de zomer bleven de sluisen meestal gesloten om voldoende zoet water binnen te houden. Inzet van zoet water was immers nog niet mogelijk. In 1726 werd de sluis te Noordschans verbeterd. Op 16 april 1599 werd tussen de Grote Polder en de Zandberg een contract gesloten, waardoor een einde gemaakt werd aan geschillen of Zandberg aan het onderhoud van de sluis op de Slegge en de andere sluisen van de dijkkring moest meebetalen. Men kwam tot een samenwerking, die in 1600 resulteerde in een nieuwe grote stenen sluis op de Mooie Keene op het einde van de Kerkvaart. Zandberg zou naar rato van bunder getalen in de aanleg- en onderhoudskosten meebetalen, zolang de Mooie Keene bevaarbaar bleef. Zolang de nieuwe sluis in gebruik bleef werd Zandberg vrijgesteld van kosten voor de andere sluisen.

De oude sluis in de Slegge werd in datzelfde jaar uitgraven en gestopt. De Nieuwendijk stapte of van zijn uitwatering via het Landeke van Hoogstraten en sloot zich bij de nieuwe combinatie aan. Vanaf dat jaar spreekt men van de Drie Polders. Nieuwendijk bedong echter de voorwaarde, dat indien de nieuwe sluis niet aan de verwachtingen zou beantwoorden, het contract opzegbaar zou zijn. In 1727 besloot de Grote Polder voor zich en voor de Nieuwe Fijnaart een nieuwe windwatermolen bij Noordschans te bouwen. De watergemeenschap met Zandberg en Nieuwendijk werd afgedamd. Beide laatste gebieden groeven een oude toegedamde sluis aan de Roodevaart uit, doch dat bleek niet te voldoen. Ook Zandberg en Nieuwendijk bouwde nu zijn eigen watermolen. Waarschijnlijk zijn Zandberg en Nieuwendijk bij deze gelegenheid tot één bestuurslichaam samengesmolten. Men stelde een reglement van beheer op, dat sprak van een dijkgraaf en twee gezworenen. Enkele jaren later kreeg men spijt van het op eigen benen staan –dat veel kosten met zich had gebracht- en verkoos opnieuw voor samenwerking met de Grote Polder.

De waterhuishouding werd in 1735 weer hersteld. Het onderhoud van molens, sluisen, kaden, wachters en sluisvlieten werd voortaan bundersgewijs over Grote Polder, Zandberg en Nieuwendijk omgeslagen. De sluis te Noordschans en de buitendijks gelegen kunstwerken te Noordschans bleven ten laste van de Grote Polder. Voor het Landeke van Hoogstraten en Boerkensgors werd de mogelijkheid tot aansluiting opengelaten, waarvan het Landeke in 1799, na in 1780 vergeefs daartoe te hebben verzocht, overging.

De Nieuwe Fijnaart sloot zich tegen vergoeding in 1729 aan op de uitwatering van de Grote Polder. In

1786 ging men samen met het westelijk gedeelte van de Grote Polder over op de nieuwe watermolen van Bloemendaal en annexe polders te Noordschans.

De door Bloemendaal en annexe polders in 1786 te Noordschans gebouwde watermolen, zorgde voor een ingrijpende verandering in de waterhuishouding binnen de dijkkring. Het gedeelte van de Grote Polder bewesten de Aalskreek, alsmede de Nieuwe Fijnaart werden voortaan door Bloemendaal bemalen. Voor de combinatie Drie Polders restte niets dan Zandberg, Nieuwendijk en het oostelijk gedeelte van de Grote Polder. Het westelijk gedeelte van Grote Polder behoefde niets aan Bloemendaal te betalen voor deze nieuwe watermolen. De jaarlijkse vaste bijdrage van de Nieuwe Fijnaart werd simpelweg uit de inkomsten van de Drie Polders overgebracht in die van Bloemendaal en annexe polders. In grote lijnen is deze toestand op waterstaatkundig gebied tot de oprichting van "Niervaart" gehandhaafd.

#### Bloemendaal en annexe polders

Waarschijnlijk heeft de eigenlijke polder Bloemendaal van de aanvang of met twee sluizen op open water geloosd. De belangrijkste uitwatering was ongetwijfeld de sluis op de rivier de Mark bij het Bloemendaalse veer.

Een andere sluis lag in het westen van de polder, lozende op de Mooie Keene. In 1612 blijkt de sluis op de Mark uit gemetselde steen te zijn vervaardigd. Met beide sluizen heeft de polder, lozende op de Mooie Keene. In 1612 blijkt de sluis op de Merk uit gemetselde steen te zijn vervaardigd. Met beide sluizen heeft de polder zich beholpen tot 1737. De verzanding van de Mark en Dintel en Mooie Keene stremde de uitwatering zodanig dat het bestuur van Bloemendaal, Westpolder, Louckerspolder, Ketellanden en de Plaat in 1735 moest verklaren dat deze gebieden enige jaren achtereen door het hemelwater zodanig waren verarmd, dat ze lang geen behoorlijke vruchten hadden kunnen voortbrengen. Bloemendaal liet bij de sluis aan de Mark een windmolen bouwen (voor 5600 gulden) t.b.v. de uitwatering van Bloemendaal, Westpolder, Louckerspolder, de Ketel, de Plaat en Manciapolder, totaal 416 bunders. De Kleine Noord of Slikpolder sloot zich vrijwillig op deze uitwatering aan, zodat de watermolen ruim 511 bunders moest bemalen. De sluizen bleven uiteraard naast de watermolen bestaan.

Van de gelegenheid wist mr. Johan Diert, eigenaar van een hoeve van 24 ½ bunders in de Bloemendaalse polder gebruik te maken om vrijstelling van omslagen te verkrijgen. Vanaf 1737 bestaat de combinatie Bloemendaal en annexe polders, een beheersorgaan voor de nieuwe watermolen en enkele hoofdwatergangen. In 1830 werd dit beheersorgaan tevens belast met het intern beheer van de polder Bloemendaal.

De steeds hoger wordende bedding van de rivier Mark en Dintel noopte Bloemendaal c.a. in 1785 om de uitwatering van de watermolen van de Mark te verleggen naar het toch tamelijk moeilijk te bereiken Noordschans waar van beduidend lagere ebstanden kon worden geprofiteerd. Via een Waterloop en sluis door het fort Suikerberg aan de Mooie Keene, werd het overtollige polderwater over deze Keene heen in de Bottekreek en grachten van de vesting Klundert en verder via de Aalskreek naar een nieuwe watermolen en suatiesluis te Noordschans gebracht. Door deze verandering moest noodgedwongen het westelijk gedeelte van de Grote Polder en de Nieuwe Fijnaart grotendeels op kosten van Bloemendaal c.a. worden bemalen. De Kleine Noord- of Slikpolder had minder vrijheid en moest zich opnieuw contractueel bij Bloemendaal c.a. aansluiten. De oude watermolen en sluis aan de Mark werden buiten bedrijf gesteld. Nadat in 1846 de rentmeester der domeinen de beheerstaak van Bloemendaal c.a. had overgenomen, veranderde er aan het uitwateringssysteem weinig. Ook na de heroprichting van het waterschap "Bloemendaal c.a." bleven de grondprincipes gehandhaafd, al geschiedde de ontwatering sinds 18.. door een stoomgemaal, sinds 19.. tevens door een nieuw gemaal op de Markdijk.

Tussen 1800 en 1817 loosde de polder Oudland van Standdaarbuiten via Bloemendaal. Tegen een jaarlijkse betaling van 600 gulden kon het Oudland onder bepaalde voorwaarden overtollig water op de boezem van Bloemendaal aflaten.

Een bijzondere regeling werd getroffen voor de Manciapolder, die gedeeltelijk onder Standdaarbuiten en onder Klundert gelegen was. De gehele polder was 529 gemeten groot waarvan 102 gemeten onder Klundert, eigendom van de prins van Oranje. In 1728 werd tussen het bestuur van Bloemendaal en de ingelanden van het Standaardbuitense gedeelte overeengekomen een nieuwe sluis (wachter) in de grenssloot te leggen. De aanlegkosten zouden bundersgewijze worden gedragen. De onderhoudskosten werden volgens een bepaalde verdeelsleutel gedragen, waarbij de prins van oranje 2/5 gedeelte kreeg te dragen. In de achttiende eeuw werden deze kosten vijfjaarlijks verrekend.

## Inleiding 4 Bestuur

Binnen het gebied van het latere waterschap Niervaert zijn vele soorten waterschaps- en polderbesturen gekomen en gegaan. Ieder gereguleerd waterschap had uiteraard zijn eigen bestuur. De invoering van het provinciaal waterschapsreglement in 1846 heeft de vanouds bestaande bestuurstoestand grotendeels gelegaliseerd en bevestigd.

Het aantal en de bevoegdheden van de besturen last zich ongeveer conformeren met de bedijkingsgeschiedenis en de samenwerking in dijksbeheer en afwatering. In tegenstelling tot de polders onder Willemstad en Fijnaart en Heijningen treedt hier echter een bijkomend element, dat van verschillende jurisdicties binnen één gebied, op.

Ook het bestaan van zeer grote domeingoederen in de verschillende polders heeft niet nagelaten zijn stempel op de bestuursverhoudingen te drukken.

Met name komt dit tot uiting in het samenwerkingsverband tussen Bloemendaal c.a. en de oostelijk van de Roodevaart of haven van Zevenbergen gelegen Nassau-, Aemberg- en Blokolders. Bloemendaal en annexe polders waren geheel in handen van de domeinen, de Grote Polder van Niervaert vrijwel geheel. Bij het tractaat van 16 mei 1795 werden de Nassausche Domeingoederen als Staatseigendom afgestaan aan de Bataafse Republiek en voortaan genoemd: Domeinen herkomstig van de Vorst van Nassau. Dit staatsbezit in de rentambten Breda, Niervaert, Oosterhout, Steenberg, Zevenbergen en Zwaluwen werd bij de wet van 25 mei 1816 (Stb. 25, "bepalende de schadeloosstelling voor Z.K.H. prins Frederik der Nederlanden wegens het gemis van zijn regt van opvolging op de Nassausche Staten") aan genoemde prins geschonken. De goederen leverden naar schatting 190.000 gulden per jaar zuivers inkomsten op, doch mochten niet worden vervreemd, verpand of bezwaard en zouden bij kinderloos overlijden terugvallen aan de Staat. Met het kroondomein hebben de zgn. dotatiegoederen dus geen binding. In 1840 werd de wet van kracht; in 1881, na het kinderloos overlijden van de prins, vervielen alle goederen en rechten weer terug aan de Staat der Nederlanden.

### De Klundertse dijkkring

In de dijkbrief van 5 maart 1558 zijn de beheersvormen van het nieuw te bedijken gebied vastgelegd. De dijkkring bevatte gebieden onder drie heerlijkheden, die op hun beurt weer tot twee "provincies" (Holland en Brabant) behoorden. Voor de samenstelling van het college van gezworenen had dit tot gevolg, dat de prins van Oranje 2-4 leden mocht benoemen voor de Grote of Noordklundert, later genoemd Grote Polder van Niervaert Oost en West, de markies van Bergen op Zoom 1 lid voor de Nieuwe of Kleine Fijnaart en de gebieden Zandberg en Nieuwendijk ieder eveneens 1 lid.

Een dijkgraaf, die verplicht was in de polder of kort in de buurt zijn vast verblijf te houden, werd gezamenlijk aangesteld op een tractement, dat over het gehele gebied zou worden omgeslagen. De tractementen van de gezworenen bleven ten laste van de onderdelen. De Nassausche Domeinraad voelde er meer voor de benoeming van een dijkgraaf zo mogelijk in eigen hand te krijgen. Dit bleek al in 1559 bij de aanstelling van een nieuwe titularis toen geen bericht werd gezonden aan de markies van Bergen op Zoom. Bergen stond pal op zijn rechten en stuurde de griffier van de markgrafelijke domeinraad om in Klundert te protesteren. Na diens terugkeer werd de markies, die elders verbleef, door de raadsheren schriftelijk van het gebeurde op de hoogte gesteld. De eerlijkheid gebiedt te zeggen, dat de Nassausche Domeinraad zich later weinig van Bergen op Zoom politiek tot de tegenpartij behoorde, of op zijn gunstigst als neutraal konden worden beschouwd. Als speciaal voorrecht mocht het dijkbestuur van het onderdeel Zandberg en Nieuwendijk van de heer van Zevenbergen in processen over dijkzaken kennis nemen en vonnis uitspreken. Alle bestuurskosten zouden in het eerste jaar door de prins van Oranje worden gedragen. Dijkgraaf en gezworenen moesten op de goede hoogte van de dijk toezien en desnoods naar dijkrecht (welk?) dwang opleggen om verbeteringen uit te voeren. De dijk werd niet gemeenschappelijk gemaakt. Wel was voor ieder stuk de hoogte en breedte aan strikte regels gebonden, die ook nadat de eerste waterkerende taak later eventueel zou vervallen gehandhaafd dienden te worden. Enige samenwerking in dijkzaken is toch wel van de aanvang af voorzien blijkens een strofe uit de dijkbrief, dat de rekening van de dijkkosten jaarlijks op vrijdag na Pasen gedaan zou worden; tevens moest dan de begroting worden opgemaakt en het dijkschot bepaald. Hoewel in principe alleen het dijkgraaftractement gemeenschappelijk gedragen werd, proeft men reeds een zekere vorm van samenwerking. Bleef het dijkbestuur nalatig dan bezaten de ingelanden bepaalde bevoegdheden. Als de dijk inbrak, het gebied verloren ging en de ingelanden zouden besluiten het land te laten drijven, mocht de prins van Oranje

zich niet hiertegen verzetten. De bepalingen uit de dijkbrief over de strikte autonomie in zaken van waterbeheersing moeten met een korreltje zout worden genomen. Reeds in 1576/77 ontmoeten wij een zich dijkgraaf en gezwoenen van Niervaert noemend college, dat op het grondgebied van verschillende polders werken aanbesteedde. Het college bestond uit de schout-dijkgraaf Jan van Necke en zes gezwoenen, waarvan één als secretaris optrad. Twee vorsters waren als hulp toegevoegd. Volgens de gemenelandsrekeningen van 1590-1602 voerde dit gezelschap. Wat zich feitelijk slechts met dijkzaken mocht bezighouden, rustig twee maal per jaar schouw over de watergangen. Toen de Nieuwe Fijnaart in 1593 een nieuwe sluis wilde leggen was men er prompt bij om toezicht op de uitvoering te houden. Later blijkt, dat niet alleen het salaris van de dijkring werden omgeslagen (totaal 1143 bunders en 285 roeden groot). In 1611/12 moest zelfs Bloemendaal, dat noch met de waterkering, noch met de waterlozing iets gemeen had met de dijkring, betalen in de bestuurskosten en comparatiepenningen van het college. De zeggingsmacht werd in de 18<sup>e</sup> eeuw allengs minder. Bloemendaal en annexe polders werkten zich er helemaal onder uit. Het accent ging steeds duidelijker vallen op de verschillende bestuurlijke onderdelen van de dijkring: a. Grote Polder van Niervaert, b. Nieuwe Fijnaart en c. Zandberg en Nieuwendijk. De rekeningen omvatten vrijwel niets anders dan betalingen aan de bestuursleden voor salaris, comparatie, wagenvrachten en maaltijden. De schouwvoering over de dijken was ongeveer het enige wat nog tot de competentie behoorde. De rentmeester van de domeinen bleek geruisloos op een bestuurszetel te zijn beland. De salarissen werden betaald volgens de door de Nassausche Domeinraad vastgestelde reglementen van 6 juni 1686 en 17 maart 1695. Zelfs na 1800, toen men zich aan de oude voorschriften niet meer zo strikt behoefde te houden, bleek de kracht der traditie sterk genoeg om wijzigingen tegen te houden.

De gemenelandsrekening, beter gezegd de rekening van de dijkring of Vier Polders betreffende beheer en onderhoud van de dijken werd jaarlijks op de vrijdag in de Paasweek op het stadhuis van Klundert in het bijzijn van een gecommiteerde van de prins van Oranje, het bestuur, de rentmeester en de ingelanden afgehoord en gesloten. Na 1758 deed men de rekening op de dag van de tiendverpachting. Met het reglement van 1829 keerde men weer terug naar de oude dag: de eerste vrijdag na Pasen, des voormiddags te negen uur. Dit stuk gaf tevens voorschriften over de benoeming van bestuursleden. De dijkgraaf zou door de koning worden benoemd uit een voordracht der ingelanden van de Vier Polders. De gezwoenen uit Zandberg, Nieuwendijk en Nieuwe Fijnaart zouden worden benoemd door de ingelanden van de betreffende onderdelen. Zij moesten echter met minstens zes bunders land binnen de dijkring zijn gegoed. Deze laatste bepaling kon niet van toepassing worden verklaard op de twee gezwoenen uit de Grote Polder van Niervaert, die immers voor het overgrote gedeelte in één hand (domeinen) was.

Zij werden waarschijnlijk zonder meer door de rentmeester aangewezen uit de drie gezwoenen van het zittende bestuur van Grote Polder. De penningmeester of rentmeester, de afzonderlijke rentmeestersplaats in het bestuurscollege is nu vervallen, genot 5% der ontvangsten en daar hij dit baantje nog in andere polders onder Klundert vervulde werd bepaald, dat hij in totaal niet meer dan 400 gulden per jaar salaris zou mogen ontvangen.

Hoewel de rentmeester van de domeinen qualite qua dus zitting meer had in het bestuur, werd hiervoor een elegante oplossing gevonden door hem te benoemen tot secretaris-penningmeester. Zo kon hij zijn zegje toch doen en tevens een aardig salaris opstrijken. De schouwvoering over de dijken en de daarop liggende wegen werd bepaald op de maanden oktober en juni. Volgens het reglement van 3 juli 1686 was het bestuur verplicht alle werken in het openbaar aan te besteden. Met de invoering van het provinciaal reglement voor de waterschappen verviel de rechtskracht aan het reglement van 1829. In de praktijk veranderde er echter niets. Eerst in 1862 ontwierp het bestuur van Vier Polders het voorgeschreven bijzonder reglement, dat ter vaststelling door Provinciale Staten werd opgezonden. Toen in 1868 van de provincie nog niets was vernomen, bleken de stukken in het ongerede te zijn geraakt. De zaak weer opnemend kwam het provinciaal bestuur snel tot de conclusie, dat ze van het gehele waterschapsbestel in Klundert weinig begrepen. De om advies gevraagde hoofdgenieur van de waterstaat schreef: In het waterschapsbestel te Klundert moeten vijf belangen worden behartigd:

1. De waterkering door het waterschap de Vier Polders (de ring van Klundert).
2. De uitwatering van Grote Polder oostelijk deel, Zandberg en Nieuwendijk door het waterschap de Drie Polders.
3. De uitwatering van Grote Polder westelijk deel en Nieuwe Fijnaart.
4. De belangen van de voorboezem van de Aalskreek, beheerd door Grote Polder oost en west, Zandberg en Nieuwendijk.
5. De belangen van de achterboezem van de Aalskreek, beheerd door de polder Bloemendaal c.a..

Hij bepleitte de oprichting van één waterschap, dat Niervaart zou moeten heten, met een zekere mate van autonomie voor de onderdelen. Zover wilden Gedeputeerde Staten echter niet gaan, wel wensten zij Drie Polders en Vier Polders te combineren en waarborgen voor de positie van Bloemendaal c.a. in het reglement inlassen. Vier Polders had tegen deze opzet ernstige bezwaren, waarna de provincie zich na enig aarzelen voorlopig bij de bestaande toestand neerlegde. Het in 1870 afgekondigde bijzonder reglement bepaalde, dat het bestuur zou bestaan uit een dijkgraaf en zes gezworenen. Als begrenzing waren de buitenbermen van de dijkkring genomen, met uitzondering van de Nieuwe Fijnaartse dijk (de dijk tussen de Oude en de Nieuwe Fijnaart), die onder het beheer van het waterschap de Oude Fijnaart bleef behoren.

Aan het bestaan van het waterschap Vier Polders als uitsluitend dijksbeherend orgaan kwam bij reglementswijziging van 1891 (prov. blad 35) een einde. Met ingang van 1892 werd het afzonderlijk bestuur van "Drie Polders", een combinatie van Grote Polder, Zandberg en Nieuwendijk, die zich uitsluitend met zaken van waterbeheersing bemoeide, opgeheven en de taken ingebracht bij Vier Polders. Na 1891 wijkt Vier Polders in bestuurlijk opzicht zoveel af van hetgeen men tot dan toe onder die naam had begrepen, dat men feitelijk beter van een volkomen nieuw waterschap kan spreken. De archieven van Vier Polders zijn dan ook in deze inventaris in twee afzonderlijke hoofdstukken, resp. tot en met en na 1891, beschreven.

Het nieuwe bestuur zou wederom bestaan uit een dijkgraaf en zes gezworenen, waarvan twee gezworenen alleen over zaken van waterkering en enkele huishoudelijke aangelegenheden mochten meebeslissen. De voordrachten voor de vier gezworenen moesten worden opgemaakt door de ingelanden van het oostelijk gedeelte, die voor de twee andere door het westelijk gedeelte van de dijkkring. De grenzen van Vier Polders bleven gelijk aan die in het reglement van 1870, doch nu werd tevens de waterbeheersing van Grote Polder oostelijk gedeelte, Zandberg en Nieuwendijk ingevoegd, culminerend in het beheer over watergangen en duikers, de sluizen met bijbehorende sluisvlieten te Noordschans en Roodevaart en spoedig ook twee stoomgemalen. Het reglement kende echter nog enige gewrongen bepalingen, die duidelijk doen blijken, dat men nog niet geheel durfde doortasten bij het opruimen van oude rechten en verplichtingen. Zo werden liefst zeven verschillende omslagen geheven, sommige daarvan nog eens onderverdeeld in klassen, voor:

- a. Algemeen bestuur (jaarwedden en huishoudelijke kosten).
- b. Onderhoud dijk Grote Polder oost en west.
- c. Onderhoud dijk Zandberg en Nieuwendijk en de uitwateringsvliet van genoemde gebieden.
- d. Onderhoud dijk van Nieuwe Fijnaart.
- e. Onderhoud van het pad en de vonders en bruggen in Grote Polder oost.
- f. Rente en aflossing van geldleningen voor de bouw van stoomgemalen.
- g. Kosten van onderhoud der stoomgemalen en alle andere werken en belangen van het waterschap, die niet onder a-f zijn begrepen.

In 1929 kwam omslag nummer acht, verdeeld in drie klassen, ten tonele ten behoeve van verharding van enkele wegen. Van de gelegenheid werd wel gebruik gemaakt om het aantal wegen. Van de gelegenheid werd wel gebruik gemaakt om het aantal gezworenen van zes op vier te brengen. In 193. werd een groot gedeelte van Vier Polders middels contract met het waterschap Bloemendaal c.a. onder de bemaling van dit laatste waterschap gebracht.

Op de duur schepte de toen ontstane verhouding geen bevrediging. De gemeenschappelijke belangen werden te versnipperd behartigd. Slikpolder en Landeke van Hoogstraten, twee afzonderlijke waterschappen, waren voor hun ontwatering geheel aangewezen op Bloemendaal. Een concentratie zou een waterstaatkundige en administratieve eenheid schappen in hetgeen als zodanig in feite reeds bestond. De kosten voor het dijksonderhoud konden dan ook over een groter gebied worden omgeslagen. In 1941 nodigde de technisch ambtenaar van de provinciale waterstaat, B. Vogel, het bestuur van Vier Polders uit voor een in Klundert te houden conferentie over de mogelijke samenvoeging van de vier bestaande waterschappen. In 1944 zond de commissaris der Koningin een ontwerpbesluit tot opheffing van de vier waterschappen en oprichting van een nieuw groot waterschap "Niervaart". Het was juist 75 jaar nadat de toenmalige hoofdingenieur van de waterstaat met hetzelfde plan en dezelfde nieuwe naam was gekomen !!

Door de oorlogsomstandigheden vertraagd trad het besluit eerst in 1946 definitief in werking.

## Grote Polder van Niervaart

Verreweg het grootste gedeelte van deze polder behoorde tot het domein van de prins van Oranje als heer van Klundert of Niervaart. Het polderbestuur droog uit dien hoofde een eigenaardig karakter, daar vrijwel alle lasten door het domein moesten worden opgebracht, terwijl een in principe uit

pachters gevormd bestuur het beheer over de werken voerde. De invloed van de Nassausche Domeinraad, de dijkgraaf en rentmeester van Klundert was hier ongewoon groot. Mede daardoor vond men taken en gewoonten, die van het normale patroon in een waterschapsbestuur afwijken. Met name blijkt uit het ongewoon groot aantal waterlopen en kunstwerken, dat door de polder werd onderhouden, een overheveling van taken van rentmeester der domeinen c.q. afzonderlijke pachters naar de poldersfeer. Men moet het bestuur van Grote Polder wellicht méér als uitvoerders van een combinatie van domeinbeheer en waterschapstaken (met uitzondering van Bloemendaal) het geval was. Anderzijds werd door de invloed van de rentmeester de deur wijd opengezet voor misbruiken bij bestuursbenoeringen. Van enige concrete vorm van inspraak voor de domeinpachters in de Grote Polder was geen sprake; integendeel, de Domeinraad zag in begeving van functies eerder een middel om gedienslige lieden te belonen of recognities te ontvangen dan de zorg voor een uit zo capabel mogelijke personen samengesteld bestuur.

Met name in de 18<sup>e</sup> blijkt het bestaan van een afzonderlijk bestuurscollege over Grote Polder een elegante manier te zijn om de kas van de prins van Oranje te aderlaten (om het via verhoogde pachtsummen van de pachters weer terug te krijgen) ten behoeve van charlatans en vriendjes. Doch daar de verhouding tussen de leden van de prinselijke domeinraad en de ambtenaren in Klundert meest allerhartelijkst was, werd hierover openlijk niet gesproken. Leden van de Domeinraad hadden zelf boter op het hoofd daar zij soms functies te Klundert bezaten, die zij door plaatsvervangers lieten waarnemen. Hiervan zijn nog weinig verheffende voorbeelden aan te halen. In 1724 overleed de gezworene Anthonie van der Moer; de prins benoemde het lid van zijn Domeinraad mr. Willem van Schuylenburg, die formeel al penningmeester van de Klundertse polders was, doch zich in feite steeds te 's Gravenhage bevond en Isaak Meerhout als plaatsvervangend penningmeester aanhield. Dat Van Schuylenburg de gezworeneplaats persoonlijk zou bekleden, heeft wel niemand gedacht; hij nam een plaatsvervanger in de persoon van de Klundertse procureur Sibrecht Buys, iemand die uit hoofde van zijn functie nauwelijks tot de landbouwende klasse kan worden gerekend. Een andere handige wijze van infiltratie in het bestuur was de benoeming van surnumerair-gezworenen. In 1714 bijvoorbeeld beschikte de Domeinraad gunstig op een rekest van de Klundertse oud-burgemeester en presidentschepen Huybert Coomans om hem tot vierde gezworene te benoemen en zonder bezoldiging te blijven tot één van zijn drie collega's zou overlijden. In 1737 werd de oplossing gevonden om de rentmeester der domeinen in Klundert direkt bij het polderbestuur te betrekken door zijn benoeming tot vierde gezworene. Hugo Alemens werd in 1782 benoemd tot gezworene in plaats van de overleden Adriaan Dingemans. Daar Alemens al voor iemand anders de functie van dijkgraaf waarnam moest hij voor zijn nieuwe bijbaan op verzoek van de Domeinraad een plaatsvervanger nemen. Al dit gesjacher veranderde grondig bij de vestiging van de Bataafse Republiek in 1795. Op 8 maart van dat jaar verschenen twee provisionele representanten van het Volk van Holland om in Klundert een nieuw stadsbestuur te installeren. Omdat nog niet alle leden van de polderbesturen van hun overhaaste vlucht boven water waren gekomen nam het nieuwe stadsbestuur tot 7 mei 1795 tevens de waterschapszaken waar. Engel Eland werd tot voorlopig baljuw en dijkgraaf aangewezen, welke beslissing op 2 juli 1795 door Provisionele Representanten formeel werd bekrachtigd. De invloedrijke nieuwe rentmeester Jacobus Johannes Hetterschij treedt voor het eerst op 7 juli 1795 als zodanig in polderzaken op de voorgrond. De aan de kant geduwde penningmeester mr. H.L. Laute van Aysma zich in vele bochten voor het behoud van zijn baan, die hij waarschijnlijk voor duur geld van de voormalige domeinraad had moeten kopen.

De commissie van administratie der goederen van de gewezen stadhouder helde aanvankelijk tot de mening over Laut van Aysma gemakshalve maar te handhaven. Het bestuur van Grote Polder, dat nu uit verklaarde tegenstanders van het voormalig oranjebewind was samengesteld schreef terug: "... nu wij van het despotiek gesag van den Domyneeraat ontslagen zijn ons nu zouden willen brengen onder den overheersing van een college van sequestratie dat nu met het weder imployeren van Aysma in zijnen funktie bij ons geen gunstig vooruytzig beschout wort. En wil het college van sequestratie bij ons geagt en bemint zijn zal het zelve ook personen in den domeynen alhier behooren te imployeeren die bij ware vaderlanders gerespecteert worden en geen aanhangelingen van het Oranjehuys of ouden constitutie waarvoor wij rees zoo lang hebben moeten bukken....". Laut van Aysma trok aan het korste eind en werd formeel opgevolgd door de reeds in functie zijnde Dirk Huysers. Een tijdperk van onzekerheid over wie de bevoegdheid tot het benoemen van gezworenen bezat, brak aan. In 1798 werd de samenstelling van het polderbestuur op voorstel van Hetterschij door de commissie van administratie vastgesteld op de dijkgraaf Engel Eland, Hetterschij als penningmeester/rentmeester/ 1<sup>e</sup> gezworene en drie gezworenen uit pachters van domeinboerderijen. In 1800 blijkt de Agent van Financiën der Bataafse Republiek het benoemingsrecht te bezitten. Het bestuur van Drie Polders zag er in 1798 aldus uit:

dijkgraaf – generaal: Engel Eland  
penningmeester – generaal: J.J. Hetterschij

#### Grote Polder Zandberg en Nieuwendijk

J.J. Hetterschij, rentmeester 2 gezworenen,  
en 1<sup>e</sup> gezworene, Dirk Knook, penningmeester  
3 gezworenen uit de  
domeinpachters.

In 1806 verzocht het bestuur de minister van financiën vergeefs om een vast polderreglement. Volgens het keizerlijk decreet van 18 oktober 1810, werden de goederen en inkomsten uit het domein Niervaart beschouwd tot de dotatie van de keizerlijke kroongoederen te behoren. Toevallig was de functie van dijkgraaf door het overlijden van J. Ondorp vacant. Met voorbijgaan aan de reeds in maart 1810 door het bestuur ingezonden voordracht voor een nieuwe dijkgraaf, werd mr. Willem Six van Oterleek, intendant van de keizerlijke kroongoederen in Holland, als zodanig benoemd. Hoewel hij met gepaste toespraak en weerwoord werd ingehaald, heeft hij verder niets verricht.

Het feitelijke beheer geschiedde door de rentmeester Hetterschij. Wel liet men 100 exemplaren drukken van het op 16 december 1811 door Napoleon gedecreeteerde polderreglement. Na het vertrek der Fransen bleef de dijkgraaf van Grote Polder, Drie Polders en Vier Polders, keerde het normale bestuurspatroon terug. De voordracht sprak van opvolging voor de in 1810 overleden dijkgraaf Ondorp; het intermezzo Six werd gemakshalve maar overgeslagen !

Na de bedijking van de Klundertse dijkkring in 1558 heeft de prins van Oranje een gedeelte van de Grote Polder van Niervaart aan particulieren verkocht of geschonken. Uit een bewaard gebleven kohier over de jaren 1586 – 1590 zijn de namen bekend van negen particuliere ingelanden, waaronder enkele, (Arent van Dorp en Johan de Roo, heer van Tempel) met aanzienlijke goederen. In de loop van 17<sup>e</sup> eeuw wisten de prinsen van Oranje, op slechts 20 bunders na, alle particuliere goederen weer op te kopen.

Door de veelheid van taken onder het polderbeheer, waren de jaarlijkse omslagen in deze polder beduidend hoger dan in andere onderdelen van de Klundertse dijkkring.

Daartegenover stonden wel enige extra inkomsten: de exploitatiewinst van een groot veld griendhout buitendijks en de verpachting van een perceel grond, dat door de eigenaar verlaten en dus in polderhand gevallen was. Het aantal te vervullen banen en baantjes was groot; op de buitengronden en griendwachter, die het blijkens de niet geringe bezoldiging druk hadden. Dit gold ook voor de dijkbode en de verschillende sluiswachters. De bezoldigingen van bestuursleden werden geregeld volgens het reglement van 1686 en de resolutie op de rekening van 1700. Het bestond uit 36 pond vaste wedde met emolumenten voor drie gezworenen, de penningmeester en de rentmeester der domeinen. De dijkgraaf kreeg een meer dan dubbele portie.

Aan het bestaan van een afzonderlijk bestuur voor de Grote Polder van Niervaart is in 1824 een einde gekomen. De rentmeester der domeinen trok vermoedelijk uit overwegingen van versobering en betere afbakening van goederen- en waterstaatsbeheer de taken van Grote Polder aan zich.

De belangen van uitwatering via de beide watermolens in het samenwerkingsverband Drie Polders en het dijksbeheer door Vier Polders bleven echter onveranderd. De bestuursnotulen eindigen abrupt, zonder tekst en uitleg eindigde het afzonderlijk bestuur van de Grote Polder van Niervaart.

#### Zandberg en Nieuwendijk

De dijkbrief van 1558 bepaalde, dat Zandberg en Nieuwendijk elk één gezworene mochten benoemen in het bestuur van de Klundertse dijkkring.

Hoewel uit de bewoordingen van de akte niet expliciet valt af te leiden dat de aangewezen gezworenen ook toezicht hielden op de waterstaatswerken in hun gebied, moeten wij dit wel als waarschijnlijk aannemen.

Wegens het schaarse bronnenmateriaal is over de eerste eeuw van het bestuur over Zandberg en Nieuwendijk zo goed als niets bekend. Bij de akte van 1558 treden Jacob Grammaye, ontvanger – generaal van de beden in Brabant, Engelbert Cornelisz, rentmeester van de abdij van Sint Bernards te Oudenbosch, en Jan Roo van Uytrecht, Antwerps koopman, op als eigenaren van Zandberg en Nieuwendijk. De heer van Zevenbergen had zijn gronden in beide gebieden grotendeels aan deze heren verkocht. Na 1560 wist Gerard Grammaye, broer van de eerder genoemde Jacob, het merendeel van Zandberg en Nieuwendijk en de aanwassen zuidelijk en oostelijk daarvan te verwerven.

Voor de betaling van het gekochte stuk Gerard Grammaye zich diep in de schulden, voornamelijk bij

zijn broer Jacob. In juli 1564 was de schuldenlast al tot 36.000 Karolusguldens opgelopen. Het bezit van Gerard Grammaye onder de jurisdictie van Zevenbergen was echter indrukwekkend; in de zomer van 1565 bezat hij er 970 bunders land met diverse boerderijen en een huis in de stad. Een aanmerkelijk gedeelte, misschien wel de helft van het toen bedijkte grondgebied van Zevenbergen, kon hij zijn eigendom noemen.

Via de markies van Bergen op Zoom kwam een gedeelte van de goederen van van Roo van Uuytrecht in 1563 in handen van Machiel van Hameel. Mede door de slepende oorlog kwam er spoedig wijziging in de bezitsverhoudingen. Een kohier van 1586 – 90 zwijgt over Grammaye en Van Hameel. De Zandberg blijkt in die jaren in handen van de gravin van Hoogstraten, dr. Basius en enkele kleinere particulieren; Nieuwendijk was geheel opgesnipperd onder particulieren. Beide gebieden zijn niet steeds gezamenlijk in bestuur en waterhuishouding opgetreden. Zandberg bezit in het archief enkele afzonderlijke rekeningen. De ingelanden van Zandberg kochten in 1682 een stuk land in het langsgelagen Baziuslandeke voor aardhaling ten behoeve van dijksherstel. Zandberg's bestuur bestond uit een dijkgraaf, (die dat meestal over alle gebieden in de dijkkring) en één gezworene. Een gerechtsbode en dijkbode stonden hen in de uitvoering van de taak bij. Natuurlijk werd het feitelijke werk door de ene gezworene gedaan. Ook Nieuwendijk had zijn eigen bestuur; in 1718 benoemden de heer van Welderen en de vrouwe van Steelandt, pandbezitters van de Nieuwendijk, mr. Lodewijk Orizant tot gezworene. Men merke op, dat de prins van Oranje als heer van Zevenbergen hierin blijkaar geen bevoegdheden bezat. Dit wordt bevestigd door latere benoemingen van gezworenen en penningmeesters, die steeds door de ingelanden worden gedaan. Op 8 januari 1720 besloot de Domeinraad tot een nadere conventie voor die van Nieuwendijk, na rekeningen moesten voortaan door de penningmeester in het openbaar aan de gecommiteerden en ingelanden worden afgelegd in het bijzijn van dijkgraaf en gezworene. Iedere aanwezige moest na afloop ter bekrachtiging zijn handtekening onder het stuk plaatsen. Zonder toestemming van bestuur en ingelanden zouden geen omslagen meer mogen worden geheven. Het stilaan gegroeide gebruik van absolute eenparigheid van stemmen bij het nemen van besluiten werd afgeschaft.

De tractementen bleven op de oude hoogte en mochten zonder goedvinden van de ingelanden niet verhoogd worden.

In 1734 kwam het tot een fusie tussen Zandberg en Nieuwendijk op bestuurlijk gebied en zaken van waterhuishouding.

Een reglement van bestuur en beheer werd in 1735 opgesteld en aangenomen; tot aan de opheffing van het afzonderlijke bestuur van Zandberg en Nieuwendijk in 1892 is het in hoofdzaak gevolgd en toegepast. Bij de benoeming van gezworenen ging het soms vreemd toe. In 1817 besloten ingelanden van de Nieuwendijk in plaats van hun overleden gezworene Maarten Korteweg, diens 16 jarige zoon Jacob te benoemen, doch wegens de wel wat jeugdige leeftijd van de benoemde zou Pieter Crizée de post gedurende acht jaar bij substitutie vervullen. Dit merkwaardige besluit verkreeg zelfs de goedkeuring van de inspecteur de domeinen. Toen Jacob in 1825 zijn rechtmatige plaats als gezworene namens de Nieuwendijk in het bestuur van Vier Polders wilde innemen, ontstonden lange discussies over de vraag of men wel juist had gehandeld. Korteweg werd na enkele maanden toch toegelaten. In 1856 besloten de ingelanden, dat het tractement van de penningmeester voortaan 10 gulden per jaar zou bedragen; tekenend voor het gering aantal door het bestuur behartigde zaken. Immers, Vier Polders beheerde de waterkering en Drie Polders de ontwatering. Slechts het opmaken van enkele sloten en het onderhouden van kleine kunstwerken werd door Zandberg Nieuwendijk zelf uitgevoerd.

Toen in 1880 door de Domeinen plannen werd uitgewerkt om voor het oostelijk gedeelte van Grote Polder van Niervaart bij Noordschans een stoomgemaal te bouwen, wensten zandberg en Nieuwendijk en het sinds 1799 waterstaatkundig daarmee verbonden Landeke van Hoogstraten en Baziuslandeke, zich af te scheiden van de watergemeenschap met grote Polder en zelf bij de sluis aan de Roodevaart en gemaal te bouwen. Op 8 april 1881 werd formeel daartoe besloten. Dit besluit luidde tevens het einde voor Zandberg en Nieuwendijk als afzonderlijk bestuur in. Twee ingelanden weigerden de omslagen te betalen omdat huns inziens het bestuur onwettig zitting had. Mogelijk hebben in hun gedachten de ongelukkige ervaringen, die men in de jaren 1730 – 1735 met het op eigen benen staan had opgedaan, invloed gehad. Het gevolg was, dat het bestuur als een windbuil ineens klapte.

In afwachting van een oplossing werden ad interim beheerd en onderhouden door het bestuur van Drie Polders. De oprichting van het nieuwe waterschap Vier Polders maakte formeel een einde aan het bestaan van een bestuur voor Zandberg en Nieuwendijk. Op een informele vergadering, die op 22 februari 1893 in de stadsherberg te Klundert door de ingelanden werd gehouden, begroef men de strijdbijl. De penningmeester mocht het batig slot van de rekening over 1882 – 1893 (f. 6, 15½) na aftrek van f. 4,90 vergaderkosten als dank voor het bewaren opsouperen !

Het archief werd op 20 december 1893 geborgen in het stadhuis van Klundert bij de overige archivalia, die het nieuwe waterschap Vier Polders van opgeheven had overgenomen.

#### Bloemendaal tot 1846

Van het polderbestuur van Bloemendaal vóór 1697 is door het schaars aanwezige archiefmateriaal weinig met zekerheid te zeggen. In 1611/12 blijkt het college te bestaan uit baljuw – dijkgraaf – penningmeester Anthonis Nersman en drie gezworenen. Zij hadden tevens bepaalde bevoegdheden in de later aangedijkte poldertjes, want in 1610 – 1613 werd het herstel van zeebraken aan de dijk van de Ketelpolder ten overstaan van het dijkcollege van Bloemendaal aanbesteed. Wel moesten zij zich nog enige inmenging door dijkgraaf en gezworenen van Niervaart laten welgevallen, doch dit is later in de 17<sup>e</sup> eeuw geleidelijk verebt.

Reeds vrij vroeg groeiden contacten tussen Bloemendaal en Nassau- en Arenbergerpolders aan de oostzijde van de Roodevaart of Haven van Zevenbergen. Hoewel de redenen van deze toch merkwaardige combinatie tussen gebieden, die waterstaatskundig niets met elkaar gemeen hadden, nog duister gebieden, moet hier worden gedacht aan ongelimiteerd te laten groeien. Uit oogpunt van bezitsverhoudingen sloot Bloemendaal wel redelijk aan bij Nassau- en Arenbergerpolders, hoewel het getal in particuliere hand zijnde goederen in Bloemendaal zelf, in de 18<sup>e</sup> eeuw, slechts ruim 24 bunders, (die dan nog vrijstelling van bepaalde omslagen genoten ook) bedroeg. De gedachtengang van de Domeinraad, dat door pachters vervulde bestuursfuncties niet per definitie tot een waterstaatskundig afgerond gebied begrensd behoeften te zijn, klinkt vrij modern. Tot een algehele samensmelting van besturen over de drie gebieden is het evenwel niet gekomen, voornamelijk omdat de gescheiden uitwateringen afzonderlijke rekeningen en beheershandelingen vereiste.

Men dokterde een subtiële bestuursvorm uit, die zich in het kort laat samenvatten; dat de dijkgraaf en penningmeester deze functies bekleedden in Bloemendaal, Bloemendaal en annexe polders, Nassaupolder en Arenbergpolder en de gezworenen voor bepaalde gecombineerde onderdelen zaten. Zo werd P. v.d. Gijp in 1819 benoemd tot gezworene over gehele gebied, of als bestuur voor een bepaald onderdeel. In de notulen, die overigens uit één serie bestaan, waarin men chronologisch doorschreef zonder voor de onderdelen afzonderlijke registers aan te leggen, staat wel bij iedere vergadering de juridische kwaliteit vermeld.

Tot 1829 volgde men het bestuursreglement van 3 juli 1686, dat voornamelijk over de wijze van bezoldiging handelde. De oude combinatie dijkgraaf – penningmeester bestaat dan echter niet meer. Wel is ook hier de rentmeester der domeinen qualite qua een bestuurszetel toebedeeld. Het reglement van 1829 bevestigde in grote lijnen de oude gebruiken. De bestuursleden zouden in de toekomst door de koning, uit een voordracht door ingelanden op te stellen, worden benoemd. De rentmeester verdween uit het bestuur, maar kwam via een achterdeurtje weer binnen, door de bepaling, dat de kas en het secretariaat steeds door de rentmeester der domeinen in Klundert zou gevoerd worden. Dijkgraaf en gezworenen (vier) moesten minstens 6 bunders eigendom hebben binnen het gebied. Deze bepaling gold niet voor twee gezworenen, die als pachters van domeingronden zonder eigen vaste goederen toch een bestuurszetel mochten innemen. Merkwaardig is, dat zij allen woonachtig moesten zijn binnen de ringdijk van Klundert, n.b. geheel buiten het eigenlijke gebied. Hier heeft de opsteller van het reglement klakkeloos de betreffende bepaling uit het reglement van Vier Polders overgeschreven, zonder dat dit bij hogere instanties is opgevallen. Tegen inlassen van het voorschrift, dat begrotingen en rekeningen door Gedeputeerde Staten moesten worden goedgekeurd, heeft het bestuur zich tevergeefs verzet. De jaarlijkse rekening moest op vrijdag na Pasen om negen uur in de morgen binnen de stad Klundert worden afgehoord.

De penningmeester genoot 5 % der totale ontvangsten van iedere rekening; in totaal mocht dit niet meer dan 400 gulden per jaar bedragen.

Het nieuwe reglement was nauwelijks een vol jaar van kracht toen er al een poot werd weggezaagd. Bij K.B. van 17 april 1830 werd het dijkbestuur van Bloemendaal (niet echter dat van Bloemendaal en annexe polders) opgeheven. De gehele directie en administratie werd overgegeven aan de agent van het Domein te Klundert. Een gedeelte van het archief, bestaande uit de rekeningen van Bloemendaal over 1697 – 1829, de begroting van 1830 en het procesverbaal van waterschouw over 1830, werd door de agent overgenomen. Strikt genomen zou het archief van Bloemendaal verdeeld moeten worden in de hoofdstukken Bloemendaal en annexe polders. In de praktijk is dit evenwel een onmogelijke opgave, daar –behouders in de rekeningen- de administratie zelf dit onderscheid nauwelijks gemaakt heeft. Het werken zonder polderbestuur schijnt het bestuur van de Domeinen goed te zijn bevallen.

In 1845 vroeg hij archiefstukken ter inzake om zich in de rechtspositie van Bloemendaal te verdiepen. Die werden hem gegeven, doch in hetzelfde jaar bleek al wat het doel van zijn nieuwsgierigheid was,

toen hij Gedeputeerde Staten verzocht het bestuur van Boemendaal's bestuur uit. Hoewel men wel tegenstribbelde en weer op het koninklijk goedgekeurde reglement van 1829 en lange geschiedenis van een eigen bestuur is van serieus verzet nauwelijks sprake geweest. De administrateur der Domeingoeederen wist met de weinige ingelanden, die vaste eigendommen in Nassau- en Arenbergpolder hadden en met het bestuur van de Kleine Noord- of Slikpolder tot afzonderlijke contracten te komen, waarbij de polderbesturen overbodig werden.

Op de laatste algemene ingelandenvergadering die op 31 december 1845 werd gehouden, besloot men de bestuursfuncties niet meer te vervullen. Dit is tevens het laatste wat in de notulenboeken in geschreven. Tot een formele opheffing is het niet gekomen, doch praktisch kwam het daar op neer. De functies van dijkgraaf over Bloemendaal en Bloemendaal en annexe polders werd in 1811 geschonken aan jonkheer Six van Oterleek, intendant van keizerlijke kroongoeederen in Holland. Volgens het polderbestuur had deze benoeming geen rechtskracht, omdat Six niet in Klundert gegoed of woonachtig was. Toen in 1818 de hoofdadministrateur der domeinen de polderbesturen te Klundert aanschreef, dat bij vacatures een voordracht tot benoeming aan de koning moest worden ingezonden, kwam men tot de onthutsende (??) ontdekking, dat Bloemendaal geen dijkgraaf had. Men stelde Cornelis Gualterus Hetterschij, die al penningmeester was, als nieuwe dijkgraaf voor. Het koninklijk besluit van 17 januari 1819 bevestigde de voordracht. Misschien heeft men de vacature opzettelijk lang onvervuld gelaten om niet het risico te lopen de burgemeester van Klundert, waar men duchtig mee overhoop lag, als ongewenste dijkgraaf te krijgen. Het was niet steeds pais en vree in de kleine Klundertse gemeenschap. De ingelanden van de Kleinen Noord- of Slikpolder brachten in 1822 – 1825 Gedeputeerde Staten onder ogen, dat zij achtergesteld werden en teveel aan omslag moesten betalen. In werkelijkheid was men afgunstig op de uit het contract van 1785 voortgevloede bevoorrechte positie van de Nieuwe Fijnaart.

Hun bezwaren werden afgewezen, doch gaf de commissaris van het 7<sup>e</sup> district in 1826/27 aanleiding zich te informeren hoe de benoeming van bestuursleden in Bloemendaal en annexe polders juridisch aan de steel stak.

De teksten in de 18<sup>e</sup> eeuwse bestuursnotulen, die handelen over de benoeming van gezworenen en de penningmeester, tonen ons een bedroevend beeld van verwording in opvattingen over het bekleden van ambten. In 1726 werd de zeer jeugdige jonkheer Jan Jacob van der Moer benoemd tot gezworene van Bloemendaal in plaats van de overleden Mathijs Jansz Ardonne. Van werkelijk waarnemen van de functie kon geen sprake zijn, derhalve verkreeg hij meteen verlof om het werk te laten opknappen door de in Nassaupolder wonende Matthijs Danielsz Ardonne. De nieuwe substituut moest de eed afleggen in handen van de substituut – penningmeester Isaak Meerhout schreef het relaas in het notulenboek. Toen Ardonne in 1743 overleed schreef de werkelijke gezworene Van der Meer, dat hij de post door "jonkheid" niet kon vervullen, temeer daar hij onlangs tevens tot heemraad van de Emiliapolder bij Geertruidenberg was benoemd. Met zijn verzoek om de persoon van Adriaan Boodt als substituut in Bloemendaal en annexe polders te mogen nemen onder belofte van een jaarlijkse uitkering van 60 gulden, werd accoord gegaan. Mr. Willem van Schuylenburg, officieel penningmeester van de polders onder Niervaart, had in 1719 van de Domeinraad verlof gekregen zijn ambt te laten vervullen door Isaak Meerhout. In 1735 rezen klachten om het wanbeleid van Meerhout en werd hij aan de kant gezet en opgevolgd door de zoveelste nieuwe substituut Johan Dingemans, rentmeester van Niervaart. Na 1795 was het gedaan met de substituten; de gezworenen bekleden daarna hun feitelijke functies. Een kleine bijzonderheid uit 1792 maakt duidelijk, dat men een polderbestuur uit die dagen moeilijk kan vergelijken met één van tegenwoordig. Dijkgraaf en gezworenen besloten financiële medewerking te verlenen bij de aanstelling van een tweede dienaar der justitie in de heerlijkheid Niervaart, ter kneveling van rondstropende bedelaars. De nieuwe veldwachter zou uitgerust worden met een behoorlijke snaphaan, een koppel pistolen, een "sijdtgeweer" en om de drie jaren een bekwaame leverij conform de coupleuren van het wapen desorsteede en heerlijkheid" en een hoed met boordsel !

#### Bloemendaal Periode 1884 – 1946

Nadat het bestuur van Bloemendaal en annexe polder 38 jaar gerust en de rentmeester der Domeinen de zaken had behartigd, kwam in 1884 een nieuw reglement tot stand. Op de achtergrond stond de voorgenomen verkoop van domeingronden uit de zgn. Dotatiegoederen van prins Frederik, die het aantal eigendommen van gronden in het onderhavige gebied sterk zou vergroten, zodat regeling van polderzaken beter aan een gereguleerd waterschap zou kunnen worden overgelaten. De Nieuwe Fijnaart liet bij voorbaat al weten geen behoefte te hebben aan het herstelde waterschap Bloemendaal. Wat de dijksverdediging betrof, maakte het deel uit van Vier Polders en de bestaande contracten uit 1729 en 1785 over de waterlossing waren de ingelanden aldaar best naar de zin. Dat

was waarlijk geen wonder. Voor een schamele 49 centen per hectare vaste jaarlijkse bijdrage was de Nieuwe Fijnaart overal van af. Het leeuwendeel van de kosten kwam ten laste van Bloemendaal en de polders ten zuiden van de vesting Klundert. Doch zelfs de ingelanden van de Nieuwe Fijnaart zagen wel in dat onverkort vasthouden aan de oude contracten wel eens verkeerd zou kunnen vallen bij Gedeputeerde en Provinciale Staten. Zij verklaarden zich in 1883 bereid *f.* 1,25 per hectare te willen betalen, maar den verder geen boodschap te hebben aan Bloemendaal. In 1886 kregen de ingelanden de prettige mededeling, dat de bijdrage was gesteld op  $47 + 34 = 81$  cent per hectare, ten behoeve van het onderhoud van de in de Nieuwe Fijnaart gelegen kunstwerken. Het gebied was overigens in 1884 wel binnen het reglementsgebied van Bloemendaal getrokken. Bij het Statenbesluit van 1884 (prov. blad no. 19) werden enige polders en gronden onder de benaming van "Waterschap Bloemendaal en in uitwatering gecombineerde polders" tot één waterschap verenigd. Deze gebieden waren: De Grote Polder – West; Bloemendaal; Manciapolder; Westpolder; Louckerspolders, Ketelpolder; Plaatpolder (ten oosten begrensd door de gemeentegrens van Klundert en Zevenbergen); de voormalige vestingwerken van de stad Klundert; de Keense gorzen ten oosten van de voorn vestingwerken tot de buitenberm van de Lozekaatspolderdijk en de Roodevaart; de Nieuwe Fijnaart.

Tot het beheer van het herstelde waterschap zouden tevens behoren de buiten de reglementsgrenzen gelegen kunstwerken; sluis en haven te Noordschans met hoofden, dammen en losplaats; de waterloop van de sluis in de Markdijk tot in de rivier de Mark; de waterkering langs de Aalskreek, zuidwaarts langs de vestingwerken tot de Blauwesluidijk; de sluis onder Fijnaart aan het westeinde van de Stoofdijk met de bijbehorende tot in de Keene strekkende waterloop; de sluis in de Slikpolderdijk onder Zevenbergen en enige dammen en waterlopen. De speciale verhouding met de Kleine Noord- of Slikpolder en de Nieuwe Fijnaart werd grotendeels gehandhaafd. In de omslagheffing zouden de Keense gorzen vrijstelling hebben en de voormalige Klundertse vestingwerken een vaste bijdrage van *f.* 2,70 per hectare betalen.

Het bestuur bestond uit een dijkgraaf en vier gezworenen, te benoemen door stemgerechtigde ingelanden. Tot aan de definitieve vaststelling van het bijzonder reglement bleef de rentmeester der Domeinen het beheer voeren. Heffing van omslagen bleef tot dat tijdstip achterwege.

Bij de wijziging van het bijzonder reglement in 1906 het stemrecht voor de ingelanden der Keense gorzen alleen van toepassing verklaard op zaken, betreffende het onderhoud van de waterloop de Keense met de sluis en de bezoldiging van de sluiswachter. De vrijdom van lasten voor dit onderdeel werd in 1911 vervangen door een vaste jaarlijkse bijdrage in drie klassen (*f.* 1,50 – *f.* 1,-- en *f.* 0,50). Al met al waren opnieuw de lastige vaste jaarlijkse bijdragen binnengeslopen. De steeds stijgende kosten deden de onredelijke kanten hiervan duidelijker uitkomen. In 1923 schreef advocaat mr. Pels Rijcken aan de dijkgraaf, dat de Nieuwe Fijnaart niet tot betaling van gewone omslagen te krijgen zou zijn. Hij verwachtte bij Provinciale Staten in deze zaak weinig medewerking omdat de liefde en ontzag voor bestaande contracten in de Statenvergadering nog sterk leefde. Bloemendaal trok hieruit de consequenties en liet voor een zodanig bedrag aan onderhoud in Nieuwe Fijnaart uitvoeren als het betreffende gebied aan lasten betaalde, met het gevolg, dat de ingelanden van Nieuwe Fijnaart op 12 mei 1930 bij Gedeputeerde Staten de klacht deponeerden, dat Bloemendaal het onderhoud van sloten schromelijk verwaarloosde. Als antwoord stelde Bloemendaal, dat sinds 1906 enkele waterlopen in de Nieuwe Fijnaart op de legger waren gebracht en onderhouden (wat vroeger door de aangelanden diende te gebeuren) zonder dat er omslagverhoging tegenover stond. Het bestuur achtte dit ten opzichte van de andere omslagplichtigen onbillijk, doch enkele onwillige ingelanden van Nieuwe Fijnaart wilden geen verandering en eisten volledig onderhoud door Bloemendaal.

Een ontwerp – wijziging van het bijzonder reglement werd opgesteld. Hierbij werd bepaald, dat de kosten van onderhoud der waterleidingen en kunstwerken in de Nieuwe Fijnaart uitsluitend ten laste van de betreffende ingelanden zouden worden gebracht. Hetzelfde werd gedaan voor de Keense gorzen, die tevens een extra omslag in drie klassen dienden te betalen voor tegemoetkoming in het bedrag, dat Bloemendaal aan Vier Polders moest uitkeren voor onderhoud van de verharde weg over de Nieuwendijk en de Keeneweg. In 1932 was deze wijziging door talmen van de provincie nog niet tot stand gekomen. Op een daartoe strekkend verzoek van Bloemendaal berichtte de hoofdingenieur v.d. provinciale waterstaat, dat het spoedig zou gebeuren. Evenwel werd in 1933 weer niets gedaan. Het waterschap was diep teleurgesteld en wenste actie. De oorzaak van het provinciale dralen bleek, toen waterstaatsambtenaren mededeelden liever tot een algehele reorganisatie van de waterschappen Bloemendaal, Vier Polders, Landeken van Hoogstraten, Baziuslandeke en Kleine Noord- of Slikpolder, met bijtrekking van de buiten waterschapsverband gelegen gronden te willen overgaan. De dijkgraaf van Bloemendaal ontraadde de provincie op deze weg door te gaan; zijns inziens waren de te bereiken voorstellen de strijd (want dat zou het worden) niet waard. Ook in 1934 bleef de reglementswijziging achterwege. Onderhandeling met de technisch ambtenaar van de

Provinciale Waterstaat liepen vast. In oktober richtte het waterschap zich met een lang schrijven tot provinciale Staten, dat al vier jaren waren verlopen zonder resultaat. De provincie bleef echter vasthouden aan het algehele reorganisatieplan. De slepende impasse is eerst in 1946 doorbroken met de oprichting van het waterschap Niervaart, dat de taken van vier bestaande waterschappen in zich opnam.

## Niervaart

Als vier overrijpe appels vielen in 1946 de waterschappen Bloemendaal c.a., Vier Polders, Kleinen Noord- of Slikpolder en Landeke van Hoogstraten in de Boezem van het nieuwe grote waterschap "Niervaart". Toch durfde men nog niet alle consequenties trekken uit de nieuwe constellatie, men behield een ingewikkeld rekeningstelsel, waarbij bestuurskosten, onderhoud gebouwen en kunstwerken, onderhoud wegen en salarissen voor het technisch personeel ieder afzonderlijk werden omgeslagen, om nog maar te zwijgen van de klassificaties in de omslag.

In 1948 (P.B. 1948 no. 34) werd tevens een omslag over de gebouwde eigendommen ingevoerd. Het bestuur van "Niervaart" bestond uit een dijkgraaf, vier gezworenen en een secretaris – penningmeester. Dijkgraaf en gezworenen werden door de Kroon benoemd op voordracht van stemgerechtigde ingelanden. Aan de gebondenheid van sommige gezworenenplaatsen aan bepaalde polders is bij de oprichting van Niervaart definitief een einde gekomen. Het waterschap heeft zich krachtig verzet tegen de vooral na de watersnood van 1953 opgekomen plannen van Gedeputeerde Staten om het gebied in te delen bij een nieuw op te richten waterschap De Striene. Tegen de gevolgde procedure, met name de geringe informatie, bestonden grote bezwaren. Het ontworpen technische verbeteringsplan leek het bestuur niet het meest efficiënte en nodeloos duur. De voorkeur werd gegeven aan een vorm waarbij successievelijk in de verschillende delen van het gebied de nodig blijvende voorzieningen ten behoeve van de waterbeheersing ter hand genomen zouden worden, naarmate de uitvoering van de plannen niet vorderde.

Samen met alle andere waterschappen in het gebied werd getracht, aanneming van het voorstel door Provinciale Staten te voorkomen. Dit is niet gelukt.

Op 23 juli 1957 werden de plannen door de Staten goedgekeurd. Een verzoek aan de Kroon om goedkeuring aan de voorstellen te onthouden liep eveneens op niets uit. In dit stuk werd vooral de nadruk gelegd op enige bepalingen, welke in strijd zouden zijn met in het Nederlands Waterschapsrecht geldende beginsel van zelfstandigheid en eigen verantwoordelijkheid der ingelanden terzake van de uitoefening der waterstaatkundige taken. Tevens werd een alternatieve begroting aangeboden, die ten opzichte van die van Gedeputeerde Staten een bezuiniging van 3,2 miljoen gulden betekende.

Op 1 juli 1958 startte. De Striene met zijn taak; Niervaart werd met ingang van dezelfde datum opgeheven.

## Inleiding 5 Archief en inventarisatie

Hoe de bewaring van de Klundertse polderarchieven in de 16<sup>e</sup> en 17<sup>e</sup> eeuw geschiedde, is nog niet opgehelderd. De meeste hier beschreven archieven nemen grosso modo een aanvang met het jaar 1697, enkele een kleine tiental jaren later. Vermoedelijk is er bij de bewaring iets misgelopen of heeft een slordige penningmeester zijn woonstede er mee verwarmd. Ik vermoed evenwel, dat vanouds een gedeelte van de archieven op het stadhuis van Klundert werd bewaard, daar het stadsarchief vrij wat oude stukken bevat, die uit de archieven van de polders afkomstig zijn. Al met al is het een trieste zaak, dat van een ongemeen boeiend stuk waterschapsgeschiedenis de oudste bronnen zo goed als ontbreken. Maatregelen voor een betere bewaring van de stukken werden genomen in 1699.

Op het stadhuis werd een eikenhouten archiefkast in elkaar gezet, die speciaal diende voor de polderpapieren. De verschillende onderdelen droegen hun contingent in de kosten van één en ander bij. In een proces – verbaal van overdracht van administratieve bescheiden uit 1777 wordt een tipje van de sluier opgelicht: "... en also welke rekeningen en documenten van de voorschreve polders ....in de poldercassen op het stadhuys leggen en berustende zijn. En van welke poldercasse eene kleyne en eene groote cas is, ieder met twee sleutels en welke vier sleutels meede overgenomen heb....". De summiere inventaris die bij deze gelegenheid is opgemaakt toont ons, dat sedertdien geen grote verliezen op archiefgebied meer zijn geleden.

In of kort na de Bataafse tijd schijnen de Klundertse vroede vaders de polderarchieven de stadhuisdeur te hebben gewezen. Mogelijk heeft ook de rentmeester der domeinen bij deze heren niet meer die onderdanigheid en volgzzaamheid aangetroffen, die hij en zijn voorgangers gewend waren.

In welk jaar zich dit heeft afgespeeld is onbekend, doch het uitvoerige reglement van Vier Polders uit 1829 schrijft voor, dat "... de oude papeieren, rekeningen en alle verdere charters tot dezen polder specterende naar behooren mogen worden geconserveerd, zoo zal eene bekwame kist of beslootene kasse worden gehouden waarin de voors oude charters papieren en rekeningen zullen worden gelegd, onder een pertinent inventaris daarvan door den penningmeester ten overstaan van den dijkgraaf en Gezworens te maken; zullende van dien inventaris een authentieke copie aan den dijkgraaf moeten worden gegeven, en zal de voorschreve kist of kasse berusten ten huize van den penningmeester ...".

Die "pertinenten" inventaris is overigens nooit gemaakt, erger zelfs, de archieven raakten verspreid over twee kantoren; dat van de penningmeester zelf en dat van de rentmeester der domeinen, die alle oude polderrekeningen tot 1825 c.q. 1829 en de meeste bestekken onder zijn bewaring hield. De penningmeester behield de losse stukken, de resolutieboeken en de rekeningen van de laatste jaren. Wellicht heeft de toen gebruikelijke zuinigheid bij het maken van archiefkasten, die meest wel te klein waren, de splitsing in de hand gewerkt. Ook nadat het waterschap Bloemendaal in 1846 op non-actief was gesteld, en de rentmeester de taken van het waterschap overnam, bleven de oude papieren van Bloemendaal onverstoord ten huize van de penningmeester. Eerst bij de "heroprichting" van Bloemendaal c.a. in 1885 werden maatregelen genomen om het archiefbeheer te saneren.

In 1891 sloten de bestaande waterschappen Drie Polders, Vier Polders en Bloemendaal een overeenkomst met de gemeente Klundert, waarbij besloten werd, dat het noordelijk gedeelte van de zolderverdieping van het stadhuis voor de polderarchieven zou worden bestemd. De overeenkomst was tot wederopzeggens en iedere polder moest jaarlijks 5 gulden retributie betalen.

Nu stond de rentmeester tevens de oude polderrekeningen, die hij nog onder zijn berusting had, af om met de overige archieven te herenigen.

In 1924/25 is door toedoen van de dijkgraaf van Bloemendaal aan de bewaring op het stadhuis een einde gekomen. Hij liet langs het Domeinkantoor aan de Stadhuisring een archiefkamer bouwen voor Bloemendaal, Vier polders, Royale Polder en Nassaupolder c.a..

De gemeente Klundert was over het vertrek van de archieven niet rouwig, daar men met het zolderkamertje al min of meer andere plannen had. Het nieuwe archieflokaal was in de verste verte niet brandvrij, de verlichting geschiedde met gaslicht en als verwarmingsbron werd een kachel in het vertrek geïnstalleerd.

Overigens ging het grootste gedeelte van de archieven direct naar de kantoorzolder, waar houten rekken waren getimmerd.

Rijksarchivaris mr. J.P.W.A. Smit vermeldt in het provinciaal verslag van 1929 dan ook, terecht, dat de archieven in feite bewaard en beheerd worden door de rentmeester der domeinen. Juridisch juist werd de toestand in 1940 toen de vier genoemde waterschappen tegen betaling een ongemeubileerde kamer aan de noordzijde en de benodigde archiefruimte op de zolder van de Staat der Nederlanden huurde. Ook na de oprichting van het waterschap Niervaert bleef de toestand ongewijzigd.

Watersnood van 1953 richtte alleen enige schade aan bij de papieren, die de secretaris op die bewuste dag nog in de benedenverdieping had liggen. Het overgrote deel, waaronder alle oude bescheiden, bleven gespaard. Na de opheffing van Niervaert in 1958 nam het bestuur van De Striene het kantoor in gebruik. Toen werden ook de archieven van de 15 andere opgeheven waterschappen naar de zolder gebracht, met uitzondering van het oudere gedeelte van de voormalige waterschappen onder Standdaarbuiten, die voorlopig in het gemeentehuis aldaar bleven. De geïntariseerde archieven zijn nu overgebracht naar de doelmatige en brandvrije archiefbewaarsplaats op de bovenverdieping van het gemeentehuis "De Dintel" in de Elisabethspolder.

Een afzonderlijke bewaring van hun archief hadden Zandberg en Nieuwendijk, het Landeke van Hoogstraten en Basiuslandeke, de Kleine of Nieuwe Fijnaart en de Kleine Noord- of Slikpolder. De twee laatste waterschappen hebben hun archieven eerst in 1945/46 verenigd met de bestanddelen der andere opgeheven lichamen. wiens rechten op het waterschap Niervaert waren overgegaan. Zandberg en Nieuwendijk zou volgens artikel 16 van het beheersreglement van 1734 de polderarchieven overbrengen naar de comparatiekamer van de Stadsherberg te Klundert. Men zou drie inventarissen maken; één voor de ingelanden van resp. Zandberg en Nieuwendijk. De bescheiden zouden worden geplaatst in een kast of kist met drie sloten, waarvan de dijkgraaf en de

twee gezworenen ieder een exemplaar kregen. De bewaring in de Stadsherberg duurde tot 1893. Na de opheffing van Zandberg en Nieuwendijk als afzonderlijk waterstaatslichaam verzochten de ingelanden het bestuur van Vier Polders om het archief kosteloos over te brengen en te bewaren in het zolderkamertje van het Klundertse stadhuis. Dit is op 20 december 1893 geschied.

Het Landeke van Hoogstraten en Bosiuslandeke bewaarde volgens het provinciaal verslag van 1930 zijn oud archief niet ten huize van de secretaris W.C. Nelemans, maar in het Stationskoffiehuis van Van der Veken te Klundert.

Rijksarchivaris Smit trof daar op een bovenkamer een 18<sup>e</sup> eeuwse archiefkist, gevuld 1771 – 1906 en een zeer geschonden kaart uit 1740. De kaart is op het rijksarchief zo goed mogelijk hersteld. Op 10 april 1806 besloten de ingelanden van Zandberg en Nieuwendijk een gedeelte van hun polderkist aan het Landeke van Hoogstraten voor archiefberging af te staan. In de kist zouden de nodige veranderingen worden aangebracht, dat de stukken van beide besturen niet dooreen zouden geraken en het bestuur zijn eigen gedeelte afzonderlijk kon afsluiten.

Kennelijk is deze "gezamenlijke archiefbewaarplaats" bij de opheffing van Zandberg en Nieuwendijk overgedaan aan het Landeke. Hoe dit ook zij, blijkbaar is in 1931 met een secretarisswisseling een gedeelte van het archief (de oude rekeningen en de kaart) verloren, tenminste kwijt, geraakt.

In 1937 is er even sprake geweest het archief bij de gemeente Zevenbergen onder te brengen, doch de ingelanden wilden liever zelf een oud brandkastje kopen om de stukken te bewaren. In november 1939 nam de dijkgraaf de zijns inziens belangrijkste archiefstukken mee naar huis om in zijn privé brandkast op te sluiten. Erg omvangrijk was het archief toen al niet meer, doch wel waren het oude notulen van 9 september 1942 ingeschreven. Tijdens de oorlog werd de woning van de dijkgraaf door een bom beschadigd. Het archief is slechts fragmentarisch uit de puinhopen kunnen worden gered. De inventaris spreekt voor zichzelf. Door het ontbreken van oude bestanddelen is ook de wijze van bewaring in de 17<sup>e</sup> – 19<sup>e</sup> eeuw niet meer te achterhalen.

De Kleine of Nieuwe Fijnaart had een zeer ongedwongen wijze van archiefbeheer. Het gehele bestuur bestond uit één gezworene, die alle mogelijke polderfuncties, behalve aluiswachter en bode, in zijn persoon verenigde.

Hij was de man die de polder op de vergaderingen van Vier Polders vertegenwoordigde, de schaarse werken aanbesteedde en de pen en geldkist voerde.

In de regel werden al deze taken gereserveerd voor de grootste boer in de Nieuwe Fijnaart, was van geacht werd, dat hij voldoende personeel in dienst had, om wat vrije uurtjes voor de polderzaken te kunnen overhouden. Het moet op de creditzijde van de betreffende heren worden geschreven, dat ze het lang niet slecht gedaan. Al is het archief zeker niet compleet, men kan toch van een bevredigende bewaring spreken. Na de heroprichting van Bloemendaal werd het archief overgebracht naar de nieuw optredende secretaris van het waterschap. Hier volgt verder de lotgevallen van Bleomendaal en Vier Polder.

De Kleinen Noord- of Slikpolder bewaarde zijn stukken tot 1642 in een kist bij Johan van Luchtenburgh te 's Gravenhage (!), kennelijk een zoon van één der eerste innemers van de gorzen. Bij het optreden van Willem de Loekers als penningmeester werd de inhoud met een process – verbaal overgenomen. Men wilde de stukken overbrengen naar het stadhuis van Zevenbergen, niet zozeer omdat de ingelanden er zulke warme belangstelling voor hadden, maar om de rentmeester van Niervaert te kunnen bewijzen, dat ook de heer van Niervaert volgens het bedijkingscontract van 1614 verplicht was in de kosten van reparatie der poldersluis bij te dragen. Zonder moeite is de overname niet gegaan, want : "...de stucken waren uit de kiste ende geraeckt int comptoir onder de papieren van Noorthollant".

Met moeite heeft men ze tussen de papiermassa's uit kunnen vissen, waarbij gebruik is gemaakt van notaris Vosmar, die meteen een "pertinenten inventaris" er van maakte. De kist met inhoud kwam dus wel uit 's Gravenhage terug, doch verhuisde niet naar het stadhuis van Zevenbergen maar naar de woning van de penningmeester. Dat schijnt goed te zijn bevallen, want alle rechtsopvolgers in het penningmeestersambt kregen de kist met inhoud thuisbezorgd.

Na 1860 ging het bergafwaarts met de zorg voor het polderarchief. De bijlagen van de rekeningen zijn tussen 1860 en 1907/08 maar spaarzaam bewaard gebleven. De rekeningen en bijlagen van 1908/09 – 1916/17 ontbreken zelf geheel. Bij overlevering wordt zelfs verteld, dat de stukken lange tijd in een voederkist in een boerenschuur waren ondergebracht. Of de paarden zo'n oud papier smakelijk bevonden hebben, vermeldt de historie niet. In de laatste jaren van bestaan van de polder vond rijksarchivaris Smit de originele dijkbrief van 1614 ten huize van de dijkgraaf, samen met de bekende kist in de schuur. De laatste rekeningen en de dagelijks benodigde papieren waren bij de

penningmeester M.C. Nelemans te Zevenbergen. Ik vermoed, dat de heer Smit enkele vermanende woorden tot de dijkgraaf heeft gesproken; immers uit de bestuursnotulen van 2 september 1942 blijkt een bestuurslid op jaren de verantwoording voor deze authentieke stukken, die bij hem thuis in de brandkast lagen, niet meer te willen dragen. Men besloot een safe-loket bij een Zevenbergse bank te huren. Bij de opheffing van het waterschap in 1946 kwam het archief in een redelijke toestand in de bewaarplaats van het waterschap Niervaert te Klundert.

De hoofdingeling van het archief van Niervaert wordt bepaald door de bestanddelen van de opgeheven polders en waterschappen. Men heeft zolang samengewerkt, gecombineerd, opgeheven en gedeponereerd, tot uiteindelijk het archief van Niervaert overbleef, verrijkt met een grote massa gedeponereerde archieven van opgeheven lichamen. Daar de archieven van ieder bestuur afzonderlijk moeten worden beschreven, komt als het ware vanzelf de hoofdstructuur van de inventaris naar voren. De hoofdbestanddelen van de archieven afzonderlijk bestaan uit de series rekeningen en bijlagen, de resolutiën, notulen- en brievenboeken, en de bestekken van werken. De losse stukken over bijzondere onderwerpen zijn daaromheen in een logisch verband gegroepeerd, waarbij hoofdzakelijk het schema zoals in het eerste deel van "De Oude Archieven van het Waterschap De Striene" gebruikt is, werd gehanteerd. Ik meen hierover verder te mogen verwijzen naar de inhoudsopgave, die voor zich spreekt. Een dwingende oude orde werd in de archieven niet aangetroffen, zodat de toegepaste werkwijze verantwoord voorkwam.

Een eerste inventarisatie (de processen – verbaal van overdracht bij de wisseling van het penningmeestersambt kunnen gevoeglijk buiten beschouwing worden gelaten) vond plaats in of kort na 1891, toen de archieven van Bloemendaal en Vier Polders werden beschreven en genummerd. Aan moderne archieftechnische inzichten voldoen de inventarissen niet. De archieven van Bloemendaal werden in drie onderdelen beschreven; inventaris A (79 nummers) bevatte de bescheiden van Bloemendaal, die bij de penningmeester der Klundertse polders achtergebleven waren, bestaande uit de resolutieboeken, de rekeningen van 1830 – 1845 en de losse stukken van 1696 – 1846 ; inventaris B (17 nummers) gaf een opsomming van de aanwezige in pakken samengevoegde rekeningen over 1697 – 1829, de rekeningen van Mancian-, West- en Lokkerspolder over 1700 – 1776 en de serie bestekken van 1704 – 1825, die ten kantore van de rentmeester der domeinen hadden berust. Beide inventarissen behoorden strikt genomen tot één te worden samengesmolten. De stukken waren, m.u.v. genoemde series, in strikt chronologische volgorde beschreven. Inventaris C (5 nummers) omvatte de stukken van het voormalig bestuur van de Nieuwe of Kleine Fijnaart.

De archieven van Vier Polders werden beschreven in liefst acht inventarissen, waarvan drie (nrs. B, C en D) beschrijvingen geven van bestanddelen, die van de rentmeester der domeinen waren overgenomen. Het archief van Drie Polders was zelfs over vier inventarissen verspreid. De laatste inventaris (H) is tot 1924 bijgehouden, doch is dan vervormd tot een gewone agenda van ingekomen stukken. Als afgeronde eenheden werden beschreven de archieven van de Grote Polder van Niervaert en de Zandberg en Nieuwendijk (inventarissen 8 en G), doch alles in strikt chronologische volgorde, waarbij de aanwezige series stiefmoederlijk achteraan zijn gezet.

Hoewel in principe reconstructie van deze inventarissen wel mogelijk was is na ampel beraad hiervan afgezien, niet in het minst omdat voor de later stukken dan toch weer een andere oplossing moest worden gevonden en de toegankelijkheid van de gegevens er eerder op achter- dan op vooruit zou zijn gegaan. Na 1926 werden de archieven van Bloemendaal en Vier Polders opgezet volgens een systematisch registratuurplan. De dossiers zijn evenwel niet consequent bijgehouden en een gedeelte van de administratie bleef zelfs geheel buiten het dossiersysteem. Bovendien zat er een massa vernietigbaar materiaal onder. Om niet nog een vreemd element in te voegen is ook bij dit onderdeel besloten tot een omwerking volgens het rubriekenschema. In november 1933 schreef de toenmalige secretaris Hoppenbrouwers aan rijksarchivaris Smit, dat hij alle onder zijn beheer zijnde archieven wilde herordenen volgens een bepaald systeem. Hij verzocht de heer Smit hem een handleiding te sturen met voorbeelden hoe het werk moest worden aangepakt. Vermoedelijk heeft de rijksarchivaris met een ontradende brief geantwoord, daar van een herordening volgens het "bepaalde systeem" niets is gekomen.

Wel wil ik met genoegen vermelden de uitstekende inventaris van het archief van de kleine Noord- of Slikpolder, die in 1960 door mej. M.A.F.Th. van Son is vervaardigd. De inventaris was voorzien van uitstekende indices en inleidingen. Ik heb gemeend het archief van deze polder ondanks de nog vrij recente inventarisatie toch te moeten onderbrengen in het grotere geheel van Niervaert, die immers rechtsopvolger van het oude bestuur van de Kleinen Noord- of Slikpolder was. Het archief is bij Niervaert gedeponereerd en moet –schoon natuurlijk wel afzonderlijk- samen met de overige deponereerde archieven bij Niervaert worden beschreven. Dat dit nu een eenvoudig werk was

behoeft wel geen betoog. In principe is alleen de nummering gewijzigd. Tevens kon nu ook een grote partij later bijgevonden stukken worden ingevoegd en de betreffende beschrijvingen worden aangepast. De bijlagen van de rekeningen, die mej. Van Son als een afzonderlijke serie had beschreven in omslagen, die meerdere dienstjaren omvatten, zijn voor de uniformiteit van de inventarissen beschreven achter de rekening waarop zij betrekking hebben. De bijlagen, die nog samen met de rekening waren geliasseerd zijn hiervan losgemaakt, zodat een zuivere serie rekeningen en bijlagen is ontstaan. Uit de bijlagen zijn wel verwijderd de spaarzame originele brieven, die door de penningmeesters voor het gemak waren meegeliasseerd, de kohieren van omslag en de bestekken voor de uitvoering van werken, waarvan elders in de inventaris reeds broksgewijze series aanwezig waren. Het aantal nummers van de inventaris van de Kleinen Noord- of Slikpolder is zo gestegen van 293 bij mej. Van Son tot 504 in deze inventaris. Van de bijzonderheden, die zij in de inleiding vermeldt over het ontstaan van de polder en de waterstaatkundige ontwikkeling van de streek in het algemeen is met veel vrucht gebruik gemaakt kunnen worden in de dezerzijds opgestelde inleidingen.

In tegenstelling met de gepubliceerde inventarissen in het eerste deel van De Oude Archieven van het Waterschap De Striene zijn bij de verschillende archieven van Niervaert de bijlagen der rekeningen over het algemeen niet samen met de rekeningen waarop zij betrekking hebben in één nummer beschreven. De omvang en de uitstekende staat van bewaring leek mij zulks te wettigen.

Vernietigbare stukken zijn verwijderd uit de archieven van Bloemendaal, Vier Polders, Drie Polders, de Kleinen Noord- of Slikpolder en Niervaert. Bij de betreffende hoofdstukken worden de jaartallen waarover de vernietiging zich heeft uitgestrekt vermeld. Bij de modernere waterschappen Bloemendaal, Vier Polders en Niervaert zijn de rekeningen wel in een omslag verenigd. Dit is ook gebeurd bij het archief van de Nieuwe of Kleine Fijnaart wegens het geringe aantal bewaard gebleven bijlagen.

De stukken zijn verpakt in omslagen met etiketten, die op hun beurt in archiefdozen zijn verpakt. De planodelen en de kaarten, die niet gevouwd konden of mochten worden staan afzonderlijk. Het totale archief van Niervaert beslaat na de inventarisatie circa 21 strekkende meters planklengte, benevens enige rollen met kaarten.

Tot onze spijt is de belofte die in het Eerste Deel van "De archieven van het waterschap De Striene" werd gedaan om in dit deel ook de archieven van het voormalige waterschappen Oudland van Standdaarbuiten, Prins Hendrikpolder, Nieuwland of Mancia Winterpolder op te nemen, niet na te komen. Wij stellen ons voor, dat deze inventarissen in een nog te publiceren Derde Deel het licht zullen zien.

Toevoeging.

De in de (verzamel)inventaris beschreven archieven zijn doorlopend genummerd. De nummering is als volgt:

Archiefnummer - Archiefnaam - Inventarisnummers

1512 - Bloemendaal en Bloemendaal en in uitwatering gecombineerde polders, 1576-1845 - 1-526

1513 - Waterschap Bloemendaal en in uitwatering gecombineerde Polders 1884-1946 - 527-683

1514 - Klundertse Dijkkring, later genaamd Vier Polders - 684-1024

1515 - Waterschap De Vier Polders - 1025-1126

1516 - Grote Polder, Zandberg en Nieuwendijk, later Genaamd Drie Polders - 1127-1589

1517 - Grote Polder van Niervaart - 1590-1910

1518 - Zandberg en Nieuwendijk - 1911-2078

1519 - Waterschap Nieuwe of Kleine Fijnaart - 2079-2119

1520 - Waterschap Het Landeke van Hoogstraten en Baziuslandeke - 2120-2127

1521 - Waterschap De Kleine Noord- of Slikpolder - 2128-2631

1522 - Waterschap Niervaert - 2632-2759

Oudenbosch, januari 2007

Rieni Voermans